

NÉPNEVELŐK KÖNYVTÁRA.

A NÉPNEVELŐK BUDAPESTI EGYESÜLETÉNEK TULAJDONA.

I. ÉVFOLYAM.

Szerkeszti: PERES SÁNDOR.

4. FÜZET.

<PEDAGOGIAI KALAUZ.

A NÉPNEVELÉS CÉLJAIRA. >

IRTA:

L KÖRÖSI HENRIK.

BUDAPEST, 1900.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

csász. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása.

44021

ELŐSZÓ.

E füzet nem akar az újság ingerével hatni. Nem is foglal magában rendszeres pedagogiát, csupán leglényegesebb részleteit öleli föl; vagyis azokat a pedagógiai és didaktikai elveket, a melyeket különösen kezdő tanítók haszonnal olvashatnak és a melyeket a mindennapi tanításnál értékesíthetnek. Nem új dolgok ezek, nem is volt szándékomban holmi ujításokkal előállani, tisztán régieket elevenítettem föl és ezeket a gyakorlati élet szükségleteihez képest könnyen áttekinthetően csoportosítottam.

Nem hallgathatom el azonban azt sem, hogy szándékom volt e füzettel a népiskola pedagógiai és didaktikai eljárását közelébb hozni a középiskoláéhoz. Jól tudom ugyan, hogy a népiskolának végeredményben nem az a célja, hogy a középiskolákra készítsen elő, de számolnunk kell a viszonyokkal. Azt hiszem, ha sikerül megközelíteni a két különböző fokozatú iskola között az egymást kiegészítő és az egymás folytatását képező nevelő és tanító eljárást, lassankint meg fog szűnni az a sűrűn fölhangzó panasz, hogy a népiskolát a középiskolától még mindig magas fal választja el.

A kézimunka, a gazdasági s háztartási ismeretek és a testgyakorlás tanításának eljárását munkámban könnyen érthető okokból nem fejtegetem.

A többi tárgyak itt ismertetett metodusát részint 14 éves középiskolai tanári praxiám alatt figyeltem meg, részint pedig dr. *Herm. Schiller*: „Handb. d. prakt. Paed.

für höhere Lehranstalten“; *Gustav Rusch*: „Methodik d. geogr. Unterrichts“; Dr. *Gustav Fröhlich*: „Die Erziehungsschule“ és Dr. *J. W. Otto Richter*: „Der geograph. Unterricht“ című műveikből merítettem és a mit legelőbb kellett volna említenem, mintegy 200 népiskolában való hospitálásom alkalmával lestem el.

Lehet, hogy megfigyeléseim nem egész helyesek, lehet, hogy tanításom módszere több helyt kifogásos; annyi azonban kétségtelen, hogy a népiskola iránt való meleg szeretet vezérelte tollam.

Budapest, 1900. január havában.

Kőrösi Henrik.

A tanító.

Csakis finom lelkületű, önzetlen és a nevelésre rátermett A tanítói ember válassza a tanítói pályát. A ki a mások javát nem tudja pálya- a maga java fölé helyezni; a kit a gyermek sirása nem hat meg: az forduljon el ettől a pályától.

A tanító munkája nagyban különbözik minden más tudományos foglalkozástól. A tanító a legfinomabb anyagnak, a gyermeki léleknek pallérozásán fáradozik: sohasem végezhet sablonszerű munkát. Minden tanítási óra igénybe veszi összes idegzetét, megfeszíti lelki erejét. A jó tanító mindig számol tanítványainak individualitásával és ahhoz alkalmazza tanítását. Tanításának csakis így lehet eredménye. Innen van, hogy bár évről-évre ugyanazt tanítja, mégis az osztály növendékeinek anyaga szerint évenként másképp aprózza föl a tárgyat s más és más közlési módot használ. Éppen ezért a tanítónak folytonos önművelődéssel kell ismereteit gyarapítania és el kell mélyednie a tanításnál szerzett tapasztalataiban. Csakis így őrizheti meg szellemi rugékonyságát, csakis így biztosíthatja élénk érdeklődését hivatása iránt és így vívhatja ki tanítványainak és azok szüleinek szeretetét.

A tanítónak azonban nemcsak tanítania, hanem nevelnie is kell. Meg kell éreznie a kis gyermeki szív minden dobbanását. Részt kell vennie tanítványainak örömeiben és fájdalmaiban; minden pillanatban segítségükre kell lennie és azonnal el kell találnia a megfelelő gyógyszert. Boldog az a tanító, a ki a gyermeki csinyek elbirálásánál vissza tud arra emlékezni, hogy ő is gyermek volt!

A társadalom mindinkább kezdi méltányolni a tanító magasztos hivatását. A buzgó, hivatásának élő tanítót tiszteli és becsüli. Sajnos, hogy anyagi dotációja még mindig nincs arányban nehéz, fáradságos munkájával. Habár újabban e tekintetben is határozott javulás észlelhető. Még sem e szűkös anyagi ellátásban kell keresnünk annak az okát, hogy a tanító még mindig nem foglalja el a társadalomban azt a helyet, a

A tanító helyzete a társadalomban.

mely őt méltán megilletné. A tanítóságban magában találhatjuk meg e baj kútforrását. A tanító folytonosan kis gyermekek tanításával foglalkozván, ezt a tanítási modort kiviszi az életbe is. A társadalmi érintkezésben is leckéztető hangot használ, önmagát bizonyos nimbussal veszi körül; érzékeny, ha nem mindig neki adnak igazat és nem akarja megérteni, hogy az életben gyakran kell a külső viszonyokhoz alkalmazkodni. Nagyon természetes, hogy e sajátságos viselkedése miatt gyakran jó összeütközésbe a társadalommal. Másrészről pedig mert azt hiszi, hogy a társadalom nem becsüli kellőképen, részint pedig abban a tudatban, hogy nehéz, fáradságos munkája kevesebb anyagi elismerésben részesül mások jóval könnyebb munkájánál, gyakran elkeseredik; kerüli a szerinte hálátlan társadalmat és csakis vele együttérző kollegája társaságára szorítkozik. Természetes, hogy ezáltal mindinkább eltávolodik a társadalmi élettől és egyoldaluvá válik.

A tanító
jellemé.

A tanító szolgáljon tanítványainak példányképül. Szigorú kötelességtudás, kifogástalan erkölcsösség, rendíthetetlen becsületesség és alapos tudás jellemezzék a tanítót. A tanulónak tanítója viselkedésével szemben éles ítélőképessége van. Rögtön észreveszi fogyatosításait és akkor megszűnt a tanító nevelő hatása. Ha a tanító naponkint nem tartja meg pontosan a tanítási időt, ha gyakran késik, avagy az írásbeli dolgozatokat nem adja föl rendes időben és nem javítja ki szigorú pontossággal; hogyan kívánhat akkor rendet tanítványaitól? Ha a tanítóban nincs meg az igazság iránti érzék, hogyan szoktatja akkor a tanulót igazságszeretetre? Erkölcsös nevelésről csak abban az iskolában lehet szó, a hol a tanító maga is erkölcsös életet él.

A tanító
felelőssége.

A tanító felelős osztályának erkölcsi viseleteért és tanulmányi előmeneteleért. A felelősség tekintetében sokkal súlyosabb az osztatlan népiskola tanítójának a helyzete, mint az osztott népiskolában működő. Egy tanteremben hat osztályt, még pedig vegyesen fiú és leány növendéket tanítani a legnehezebb feladatok közé tartozik. Igazat adok azoknak, a kik az osztatlan népiskola tanítójának az iskolában eltöltött éveit háborus évekhez hasonlítják. El kell jönni rövidesen annak az időnek, a midőn az ily tanító munkáját legalább is személyi pótlékkal kell honorálni.

Rendre
szoktatás.

De bármilyen iskolánál is működik a tanító, első kötelessége a tanulókat rendre szoktatni. E végből reggel $\frac{3}{4}$ 8-kor, délután $\frac{3}{4}$ 2-kor pontosan jelenjék meg a tanító az iskolában, hogy

a gyermekeket fogadhasa. Ezzel nagyon sok veszélyt hárít el a gondjára bízott tanulókról. Együttal hozzászoktatja a gyermekeket is a pontos megjelenésre. Reggel pont 8-kor, délután pedig 2-kor azonnal lépjen az osztályba. Szoktassa a gyermekeket ahhoz, hogy mihelyt belép az osztályba, a tanulók mindannyian akként álljanak föl padjaikban, hogy egymást fődözzék. Addig le ne ültesse őket, míg gyorsan végig nem tekintette őket padok szerint. Ha szemetet, papírdarabokat lát a tanuló előtt a földön, azonnal szedesse föl vele és figyelmeztesse, hogy a tantermet mindenkinek tisztán kell tartani. Semmit a földre dobni nem szabad. De a tanítónak is ügyelni kell, hogy osztályában a falak, a táblák, ablakok mindig tiszták legyenek. A gyakorlott tanító, a mint így végig halad a tanulók mellett, azonnal észreveszi, hogy ki nem mosdott, ki nem fésülködött. Az ilyen hanyag növendékek másnap önként, minden fölszólítás nélkül tartoznak jelentkezni a tanítónál megmosdva és megfésülködve. A tisztaságot a legszegényebb napszámos fiától is föltétlenül meg kell követelni. A fogyatékos ruházat miatt a földhöz ragadt szegény tanulónak nem lehet, de nem is szabad szólni, tisztátlanságot azonban semmi szín alatt sem szabad a szegénység örve alatt megbocsátani. Az első osztályos kis gyermekekkel e tekintetben is a legnagyobb kimélettel járjon el a tanító. Ne riassza el őket az iskolától, hanem szerető bánásmóddal édesgesse őket az iskolába. A legszebb jutalma az a tanítónak, ha a gyermek úgy szereti az iskolát, mint a jó otthon. A későn jövő tanulókat okvetlenül be kell bocsátani az Későnjárás. osztályba és nem szabad őket sem künn ácsorogni hagyni, sem pedig az osztályban felső ruhájukkal és könyveikkel együtt egész óra hosszat kiállítani. Gondolja meg a tanító, hogy kicsiny gyermekekkel van dolga. A késésnek a legtöbbször nem ő az oka. Hányszor kell a szegénysorsu gyermeknek — mielőtt az iskolába megy — a ház körül munkát végezni; vagy a napszámban dolgozó atyjának ételt hordania. Kegyetlenség ilyenkor a szegény gyermeket azzal büntetni, hogy esőben, hóban, fagyban a meghülés veszedelmének tegyük ki; vagy pedig hogy meleg ruhájában táskájával, könyveivel együtt ácsorogjon a befűtött tanteremben. A tanulók későnjárásának egyedüli orvossága: a tanító pontos megjelenése. Jobbmódu szüléknél eredményre vezet az, ha vagy személyesen fölkeresi a tanító a gyermek szüleit és figyelmezteti a későnjárás következményeire; vagy pedig ez ügyben levelet ír nekik. Szegény szülők gyermekeinél bün-

tetéssel semmi eredményt sem ér el a tanító. Sokszor a legjobb akarat mellett sem képes a szegény tanuló kellő időben az iskolában megjelenni. Leggyakrabban a szülői ház iránt való kötelessége jó összeütközésbe iskolai kötelességeivel.

Testtartás.

Ha az óra elején végig tekintette a tanító növendékeit, — de ennek csak egy-két percet szabad igénybe venni — akkor leülteti őket és ismét ügyel arra, hogy ülés közben is fődözzék egymást a tanulók. Szigorúan kell ügyelni az egyenes testtartásra. Mindaddig, míg a tanító nem mondja, se könyvet, se táblát, se semmiféle tanszert nem szabad elővenni, hanem a kezet az asztalra téve nyugodtan kell ülni.

Mulasztási
napló.
Iskolakerülők.

Ekkor a tanító elfoglalja a katedrán a helyét és bevezeti a *tananyag könyvbe* a tantárgyat, a *mulasztási naplóba* pedig a hiányzók nevét. Célszerű, ha a mulasztási naplóba a bejegyzéseket a tanítás órája után végzi a tanító. Ha a tanító észreveszi, hogy valamelyik tanuló szándékosan kerüli az iskolát, azt állandóan figyelemmel kísérteti az iskolakerülő tanuló egyik tanulótársával és elhozatja az iskolába. Rendszerint szegény munkások gyermekei, a kik felügyelet nélkül állnak, csavarogják el az iskolaidőt. Ezeket igen könnyű figyelemmel kísérni és éppen tanulótársai segítségével az iskolába elvezettetni. Az ok nélküli mulasztásokat pedig a legnagyobb gonddal jegyezze be a tanító és szigorúan ellenőrizze, hogy az iskolamulasztási bírságpénzeket tényleg behajtották-e a szülőknél.

Tananyag
bejegyzés.

A tananyag bejegyzése a legnagyobb precizitással történjék. Ne órarendet jegyezzenek a tananyag-könyvbe, hanem valósággal tananyagot. Nem elég az, ha a tanító azt írja be a tananyag-könyvbe, hogy „Magyar olvasás“, hanem írja be szabatosan, hogy mit olvastatott, mennyit és milyen szempontból. A tananyag-bejegyzésnek olyannak kell lenni, hogy mindenki tiszta képét lássa az órában elvégzett tananyagának. A tananyag pontos bejegyzése tanúságot tesz arról, hogy a tanító nem öletszerűen fog a tanításhoz, hanem előre készült a tanításhoz és így körülbelül biztos abban, hogy az óra alatt mennyit végezhet. Ugyancsak bejegyzendő a tanulónak adandó feladat. Tájékoztatóképpen idejegyzek egy tananyag-könyv mintát :

Kedd, október 15.

Tananyag-
könyvminta.

Óra	Tantárgy	Feladat	Jegyzet
8—9	Magyar olvasás: A gondviselés útja első két szakaszá- nak nyelvi és tár- gyi fejtegetése	Az első két sza- kasz elmondása	
9—10	Magyar nyelvtan: A beszédrészek összefoglalása (Ige, névszó.)		
10—11	Számтан: Fejszámolás a 200-as számkörben	3 példa az osztás begyakorlására	
11—12			A torna-óra a rossz időjárás miatt elmaradt.

Ugyanigy történjék a bejegyzés minden egyes tantárgynál és föl kell tüntetni az összefoglalások és ismétlések anyagát. Célszerű azokat a szemléltető képeket is bejegyezni, a melyekhez a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása fűződik. Gyakorlatok iratása és javítása szintén bejegyzendő a tananyagkönyvbe.

A tananyagbejegyzésnek gyorsan kell végbemenni. Nyom- Jelentések.
ban a bejegyzés után kell a tanulóknak bejelenteni, ha valami taneszközt otthon felejtettek, ha feladatukat nem készíthették el bármi okból és egyáltalában mindazt, a mit kell, hogy jelentsen a tanuló a tanítónak rendszerint. Ezzel elejét lehet venni minden további zavarásnak. Persze a tanító nagy ügyességére vall, ha e jelentések a legszűkebb korlátok közé szorúlnak és csakis a valóban szükséges jelentésekre szorítkoznak. Gyakorlatlan tanító alig tud szabadulni a jelentések nagy számától. Az osztály megtekintésének, a bejegyzésnek és a jelentéseknek alig szabad öt pernyi időt elrabolni az órából.

Mielőtt a tanítás megkezdődne, minden tanuló előtt a A tanköny-
padon betéve ott kell lenni az óra tantárgyához tartozó tan-
könyvnek, palatáblának vagy füzetnek. Ezekhez a tanulónak
szerek helye.

mindaddig nem szabad nyulni, míg a tanító azt az utasítást nem adja, hogy vegyék elő a könyvet és lapozzák föl a miről esetleg tanulnak. Ugyancsak betéve kell lenni a könyvnek akkor is, ha felmondják a tanulók leckéjüket. Így leszoktatjuk a tanulókat a zajos lapozgatásról, a sűgásról és nem nyújtunk alkalmat a tanulónak arra, hogy a lecke felmondása közben az előtte nyitva fekvő könyvből kilesse a leckét és ezzel tévútra vezesse a tanítót.

Jeladás.

Megkezdhető a tanítás akként, hogy előbb kikérdezi a tanító a feladott leckét. Ha valamelyik tanuló a lecke fölmondása közben megakad vagy hibát ejt, mindig a tanuló valamely társa folytassa ott, a hol a felelő megakad és ugyancsak a többi tanulók javítsák ki a felelés közben ejtett hibát is. Természetes, hogy előbb meg kell várnia a tanulónak, hogy a tanító kérdést intézzon az osztályhoz: „Ki tudja folytatni?” Vagy: „Hol hibázott?” A tanulók ekkor kezükkel jelt adhatnak. Mindaddig azonban, míg a tanító e kérdéseket nem intézte az osztályhoz, jeladásnak nincs helye; mert ez az örökös kéznyújtogatás fegyelmetlenséget okoz.

A tanulók figyelmének állandó ébrentartása szempontjából a jeladást végképen nem szabad eltiltani, csak korlátok közé kell szorítani. A jeladás arról tanuskodik, hogy a tanuló érdeklődik a tanítás iránt. Ezt az érdeklődést okos tanító sohasem nyomja el. Egy kis élénkség soha sem árt az osztályban. Síri csönd nem vet fényt a tanítóra. Persze szigorúan kell arra ügyelni, hogy illedelmesen jelentkezzenek a tanulók; jeladás közben ne mondogassák szüntelen: „Tanító úr! Tanító úr!” Egyáltalában csakis akkor jelentkezzenek, ha erre a tanító föl hívja őket. A felelő tanulót nem szükséges a padból kiszólitani. De ha már megteszi a tanító, akkor csakis egyet hívjon ki. Többnek egyszerre sem a táblánál, sem a térképnél már fegyelem szempontjából sincs helye.

Osztályozás.

Elemi iskoláink is — sajnos — fölkapták már azt a rossz szokást, hogy a tanulókat a lecke fölmondása után osztályozzák. Az egyes feleletek után való osztályozást középiskoláinkban is sokszor joggal megrótták (a budapesti gyakorló főgimnaziumban, másképp mint gimnaziumban most sem divik a klasszifikálás), hogyne volna megrovásra méltó elemi iskoláinkban? Az osztályozás magában véve nagy igazságtalanságokra ad alkalmat. A mely felelet az egyik tanító, előtt elégséges számba megy, azt egy másik tanító esetleg jónak vagy még többnek is minősíti. Hol itt a garancia? Egy-két felelet után

ítélni, micsoda kegyetlenség! Mennyi pszichikai momentum játszik közbe egy ily felelésnél! Hány tanuló felejt el a rossz kalkulustól való félelem hatása alatt még azt is, a mit tud! Hány család boldogságát teszi tönkre egy véletlenül csipett rossz osztályzat!

Ezt a rideg, kegyetlen osztályozást nem szabad bevinni az elemi iskolába, a hol 6—7—8 éves kis gyermekek tanulnak. Hiszen az elemi iskolában folyton egy és ugyanazon tanító tanítja a gyermeket minden egyes tárgyra; mi szükség van ottan az egyes feleletek után való osztályozásra? Vajjon nincs elég alkalma a tanítónak napról-napra, óráról-órára megismerni tanítványának egész lelkületét, összes tehetségét? Ne osztályozzon tehát az elemi iskolai tanító, hanem e helyett testtel-lélekkel azon fáradozzék, hogy minden kis gyermek sajátítsa el a tanultakat. Ne buktassanak meg az év végén egy tankötelest sem, csakis a legkivételesebb esetekben, a midőn nyilvánvaló valamely tanuló erkölcsi romlottsága és a tanultakban való elmaradottsága.

Az pedig egyáltalán nem engedhető meg, hogy lecke nem tudásért testi fenyítéket alkalmazzon a tanító. Büntetni ezért lehet, sőt kell is a tanulót, csakhogy a büntető eszközökkel nagyon csínján és nagy tapintattal kell élni a tanítónak.

A tanító rendelkezésére a következő büntető eszközök áll- Büntetés-
nemek.
hatnak: megszégyenítés, bezárás, testi fenyíték. Mindegyik büntetésnemnek az a közös vonása, hogy ha ugyanazon tanulónál többször alkalmazzák, elkopnak és elvesztik hatásukat, mert a tanuló már előkészült a büntetésre és a lelki rázkódtatás, a mely az első büntetést követte, lassankint tökéletesen elmarad.

A megszégyenítő büntetésnemnek nagy becse abban rejlik, hogy enyhe és mégis hatásos, mert a tanuló becsületérzésére appellál. Különös hatása abban nyilvánul, hogy a tanuló nemcsak tanítója és tanulótársai előtt, hanem önmaga előtt is szégyenkezik. Csakhogy e büntetésnem alkalmazásánál a tanítónak számolni kell az egész osztály karakterével. Ha romlatlan lelkű gyermekekből áll az osztály, úgy untig elég, ha a tanító kellő komolysággal csak annyit mond a készületlen tanulónak: „A hanyag tanulókat nem szeretem!” Minden további prédikációtól óvakodni kell. Megszé-
gyenítés.

Ezt a büntetésnemet azonban különösen a kezdő tanítók igen kevésre becsülik; mert nem tudnak vele bánni. Kezdő tanítók esnek leginkább abba a hibába, hogy azonnal testileg

büntetnek. Nem ismerik azt a régi jó mondást, hogy az a legkiválóbb tanító, a ki legkevesebbet büntet. A kezdő tanító nemcsak a lecke nem tudásért, hanem minden csekélységért pl. figyelmetlenségért, fecsegésért, nevetésért azonnal kész verrekedni. Azt hiszi, hogy szándékosan az ő bosszantására teszi azt a gyermek; pedig gyakran idegesség, rossz szokás az oka a tanuló csintalanságának. Arra persze nem gondol a kezdő tanító, hogy tulságos komoly föllépésével, visszas magatartásával vagy pedig szintelen élceivel maga ad okot a gyermek csintalanságára. Nagyon kíváncs voltna, ha tanítóképzőink az iskolai fegyelmezés kezelésébe nagy gonddal vezetnék be a jelöltet.

Szokták azzal is megszegényíteni a tanulót, hogy beírják az osztálykönyvbe. Ennek azonban minél ritkábban kell megtörténni, mert különben teljesen élet veszti.

A sarokba állítás.

Ha a tanuló a tanító intése ellenére még mindig rendetlenkedik, akkor kiállíthatja a tábla mellé, de háttal az osztálynak; mert ha szembe áll társaival, folytatja pajkosságát. Egyszerre több tanulót kiállítani nem szabad; mert ezzel csak nagyobb lesz a rendetlenség az osztályban. Higienikus szempontok nem engedik, hogy sokáig álljon künn a tanuló.

Kiutasítás.

Súlyosabb megszegényítő büntetésnek közé tartozik az is, ha a tanító hirtelen kiutasítja az osztályból a tanulót. E büntetésnek is nagyon elvértve használja a tanító; mert csak a tanító gyöngeségét árulja el az, ha nem képes az osztályban együtt maradni egy-egy rendetlenkedővel. A fegyelmezés legkönnyebb módja, kilöki a rakoncátlanokot; csak hogy ez az eljárás ellenkezik az iskola céljával. Tanítani kell a gyermeket és nem kiutasítani. Kivételt képez természetesen az olyan eset, a midőn a tanuló a tanító ismételt fölhívására nem hagyja el a sírást vagy a mikor botrányos viselkedésével az osztály többi tanulóinak erkölcsi nevelését veszélyezteteti; ilyenkor jogos a rövid időre való kiutasítás

Bezárás.

Bezárásnak akkor van helye, ha a tanuló leckéjének megtanulásánál állandó hanyagságot tanusít, ha írásbeli dolgozatait felületesen vagy egyáltalában nem készíti el. A bezárás célja ilyenkor az, hogy a tanuló leckéjét megtanulja és írásbeli feladatait elkészítse. Természetesen a bezárt tanulóval együtt ott kell maradnia a tanítónak is és ügyelni arra, hogy a tanuló idejét jól fölhasználja.

Büntetési feladat.

Büntetési feladatokat rendszerint nem szabad követelni a tanulóktól. Lusta, hanyag tanulóra még több terhet rakni, a

legtöbb esetben nem vezet célhoz. Ily büntetés máskülönben is túlterhelésre vezet.

A testi fenyték, különösen a multban — sajnos — nagy szerepet játszott az iskolában. Rousseau és a filantropisták fel-
lépte óta teljesen elítélik e büntetésnem alkalmazását. Jó tanítónak valóban nincs szüksége a testi büntetés alkalmazására. Rendesen fiatal, kezdő tanító szereti e büntetésnemet használni. Örvend, ha a tanulók félnek tőle. Azt hiszi, hogy a veréssel megalapíthatja a gyermekek előtt tanítói tekintélyét. Az ily tanító urak rögtön készek arculütni a gyermeket, ha megakad a lecke fölmondása közben, ha figyelmetlen a tanuló vagy ha valami csinyt követ el. Mások kis nádpálcával járnak a tanulók között és a legkisebb pajkosságra azonnal odavágnak. Sokszor tapasztalhatjuk, hogy ha meg akarjuk kezünkkel simogatni a gyermek arcát, félrekapja, mint az ostorhegyet érző ló. Biztosra vehetjük, hogy az ily gyermek oly iskolába jár, a hol a verés nagyban divik. A testi büntetést alkalmazó tanítók nem gondolnak arra, hogy a verés veszélyezteti a tanuló egészségét, eltompítja önérzetét és lassankint megrontja az osztály szellemét. Téves az a fölfogás, hogy testi fenytékekkel a vásott gyermekeket meg lehet javítani. A tapasztalat mutatja, hogy az ily gyermekek idővel megszokják a verést és teljesen eldurvulnak. Különben is nagyon alacsony felfogást árul el az, a ki vesszőütésekkel akar nevelni akkor, a midőn szeretettel is hathat a gyermek eszére és szívére.

Testi-
fenyték.

A büntetés
végrehaj-
tása.

Bármily büntetésnemet alkalmazzon a tanító, fontos pedagógiai elv az, hogy gyorsan hajtsa végre, hogy a hatás biztosítva legyen. Ha kiállotta a tanuló a büntetését és a tanuló megbánta az elkövetett hibát, akkor a tanítónak nem szabad erre mindúntalan visszatérnie, hanem inkább figyelje meg növendékét egy darabig, hogy tényleg volt-e a büntetésnek kellő hatása. Ha a megbánás valóban bekövetkezett, akkor az elkövetett hibát folyton a tanuló szemére hányni nemcsak hiba, — minthogy ezzel a tanulót csak elkeseríti és izgatja, — hanem szívtelenség, a mennyiben a tanító feladata a bünbánót gyámolítani, nem pedig elnyomni. Kezdő tanítók éppen az ily eljárással játszszaák el tanítványaik szeretetét.

Az igazgató.

Az igazgatót jellemző és szellemi összes ügyeinek vezetője és őre s ezekért felelős is. Nem csoda, ha az igazgatótól a tanító-társai, a tanulók és a szülők is elvárják, hogy ő legyen az intézet legkiválóbb, legtörekevőbb, legszorgalmasabb és leglelküismeretesebb tanítója. Ahol az igazgató ily tulajdonságokkal rendelkezik, ott kicsinyes torzsalkodások, a melyek különösen tanítóttestületekben gyakran fordulnak elő, csakhamar megszűnnek és nagyobb hullámokat nem vernek föl.

Az iskolaigazgató mindenekelőtt jó pedagógus legyen. Igyekezze iskolájában egységes tanítási tradíciót meghonosítani. Legyen tapintatos a kollegákkal, a tanulókkal és a szülőkkel való érintkezésben. Ne zárkózzék el, mint valami bűró-séf az irodájában, hanem tartózkodjék szívesen tanítótársai körében. Ha valami közleni valója van tanítótársával, keresse föl a tanácskozó szobában és beszélje meg vele szóbelileg az ügyet. Kerülje kollegáival szemben a hivatalos, merev írásbeli érintkezést, a mely teljesen ellenkezik az iskola eleven szellemével. Az igazán képzett és humanus igazgató tanítótársaival való érintkezés alkalmával sohasem felejt el, hogy hasonló képzettségű és hasonló törekvésű emberrel van dolga.

Az igazgató legszebb feladata az intézet szellemi vezetése. E végből minden alkalmat meg kell ragadnia, hogy minél sürűbben látogathassa az osztályokat. Különösen kezdő tanítók óráin kell gyakran hospitálnia. Ugy ossza tehát be tanóráit, hogy a legfontosabb feladatát buzgón teljesíthesse. E célból nem szükséges, hogy az igazgató a tanítás alól fölmentessék, mert a ki elszokik a tanítástól, az éppen nem lehet mester a tanításban. Az órarendet kell akkép beosztani, hogy az igazgató-tanító minden egyes tanító óráit meglátogathassa.

A hospitálás alkalmával különös tapintattal járjon el az igazgató. Ha a tanítás nem történik helyes metodussal, észrevétlenül terelje a helyes mederbe. A tanulónak nem szabad észrevenni, hogy az igazgató helyreigazítja a tanító tanítását. A tanítási óra alatt ne jegyezzessen, ne tüntesse föl, hogy ő most a tanítót bírálja, hanem inkább úgy intézze látogatását, hogy a tanuló azt higgye, hogy az ő előmenetelére kíváncsi az igazgató.

Terjedjen ki az igazgató figyelme az osztály és a tanulókA hospitálás tisztaságára; nézegesse meg a tanulók füzetait és írásait. Külön-eredménye ben kötelessége évharmadonként legalább egyszer átnézni a és a tan- gyakorlatokat és arról meggyőződést szerezni, hogy elegendő-anyagköny-vek látta- számú gyakorlatokat íratott-e a tanító, a tanulók fölfogásához-vezése. mért témákat adott-e és a mi a legfőbb: pontosan kijavította-e azokat. Megjegyzéseit, észrevételeit rendszeren négyszem közt mondja el az illető tanítónak. Ha általános érdekű, akkor az osztály és a tanító megnevezése nélkül a konferencián beszélheti meg a testülettel. A tananyag-könyveket és a mulasztási naplókat azonban minden hónap végén nézze át és láttatmozza az igazgató. Ezekből meggyőződhetik, hogy pontosan követték-e a tanmenetet és nem terhelték-e meg feladatokkal a tanulókat. Követelje meg az osztálytanítóktól, hogy a tananyag-könyvet minden hét végén szintén láttatmozzák.

Természetes, hogy ily eljárás nagy munkát ad az igazgatónak. Ezért kívánatos, hogy az irodai teendőiben mindenkor segítségére legyenek tanítótársai.

A konferenciák.

A tanítótanársági ülések igen alkalmasak arra, hogy közö-Módszeres sen megbeszéljék az intézet egységes nevelési és tanítási mód- konfe- ját. Nagyon kívánatos, hogy minden hó elején tartandó értekez- renciák. leten felolvassák az osztálytanítók azoknak az olvasmányoknak a címét, a melyeket értelmesen fognak olvasatni, illetve nyel- vileg és tárgyilag fejtegetni és megjelölnék minden olvasmány után, hogy hány órát szánnak annak földolgozására. Ugyán- csak bejelentenek itt, hogy ezek közül melyik olvasmányt kériik számon könyv nélkül a tanulótól. Az írásbeli gyakorlatok témái és száma is bejelentendők a konferencián.

Az ily jelentések mintája a következő (Fél iven irandó.):

IV. osztály.

Magyar. Összesen a hónapban 20 óra.

A) *Prózaolvasmány:*

1. Tiszteld atyádat és anyádat! (Révy olv.)
(2 óra. 1 óra összefoglalás.)
2. A nemes tett. (Komáromy-Lakits olv.)
($\frac{1}{2}$ óra. $\frac{1}{2}$ óra összefoglalás.)
3. Diósgyőr (Tomba után.)
(5 óra. 2 óra összefoglalás.)

B) *Költői olvasmány:*

1. Árpád sirja.* (Tóth K.)

(4 óra. 1 óra összefoglalás.)

A hónapban végzett olvasmányok összefoglalása : 4 óra.

C) *Írásbeli gyakorlat:*

1. Tiszteld atyádat és anyádat c. olv. tartalma kérdések és feleletek szerint.

2. Helyesírás.

*-gal jelzett olvasmány könyvnélkül is.

A számtan anyagát szintén így aprózzuk föl azzal a különbséggel, hogy ott csak a tárgykört jelöli meg az osztálytanító, a melyből feladatokat készített.

A hol párhuzamos osztály van, ott a jelentést közösen készítik el és rendesen az A) osztály tanítója szövegezi és olvassa föl a konferencián.

A jelentések az igazgatónak adandók át megőrzés végett, a ki azokat a jegyzőkönyvekhez csatolja.

Metodikai
és didakti-
kai előadá-
sok.

Az ily módszeres értekezletek igen tanulságosak; különösen, ha eszmecsere fejlődik ki az egyes jelentésekből kifolyólag. Másrésről az a megbecsülhetlen haszna van e jelentéseknek, hogy a tanító teljesen tisztában van az elvégzendő tananyaggal. Ugyancsak óhajtható, hogy legalább is minden harmadban egy-egy ilyen módszeres értekezleten fölváltva hol egyik, hol a másik tanító metodikai és didaktikai előadásokat tartson; avagy ismertesse a hazai, esetleg külföldi tanügyi és irodalmi mozgalmakat.

Tanulók
előmenete-
le; ma-
gaviselete.
Osztályis-
méltés.

A tanítóttestületi értekezletek egyik főfeladata megbeszélni a tanulók magaviseletét és előmenetelét. Népiskolákban a tanulók előmenetelének megítélésénél nem szabad rideg álláspontra helyezkedni. Nem szabad kimondani azt, hogy egyik-másik tanulóval egyáltalában semmire sem lehet menni. A népiskolában az iskola befejeztével minden tanulónak el kell sajátítania a tanterv előírta ismereteket. Igaz, hogy mindaddig, míg zsufoltak lesznek elemi iskoláink, nem lehet ily határozott követelésekkel előállani. Zsúfolt osztályokban, vagy ott, a hol váltakozó rendszer, félnapos tanítás divik, alig lehet az említett eredményt elérni. Mégis nagyon meg kell fontolni, hogy kit ítéljenek osztályisméltésre. Csakis a szellemileg fejletlen tanulóval lehetne talán az osztályt megisméltetelni.

A tanítás technikájáról és módjáról.

Sokat vitatkoztak arról, hogy szükséges-e bizonyos általános érvényű törvényeket megállapítani a tanítás technikájára és metodusára vonatkozólag? Hányszor halljuk, hogy nincs egyedül üdvözítő, boldogító módszer. „A tanító maga a metodus, — szokták mondani, — minden tanítónak saját módszere van!” Mások ismét úgy vélekednek, hogy fődolog az eredmény; a technika, a metodus nagyon is mellékes.

Megengedem, hogy vannak rátermett tanítók, kik a tanítás külső eljárásmódját senkitől sem tanulták, mégis ügyesen tanítanak; de az bizonyos, hogy a többség, de még e rátermett tanítók is számtalan kisebb-nagyobb botlást elkerülhettek volna, ha elismerik, hogy igenis létezik általános törvény, mely megszabja a helyes tanítási eljárást és módot. Sokan csak évek hosszú során át jutnak saját keserves tapasztalatuk alapján egy-egy ilyen törvényre: azt híven, e törvényt ők fedezték föl, holott régi, nagyon régi keletű.

Szó sincs róla, hogy azt vitassam, hogy a tanítót ki kell forgatni egyéni sajátosságából; csupán csak azt kívánom, hogy a tanító már idejekorán sajátítsa el olyan apróbb u. n. technikai fogásokat, melyekkel sokkal könnyebben juthat eredményhez, mint nélkülök.

Mily egyszerű törvény az, hogy a — *tanítás az egész osztálynak szóljon* és mégis hányan vétének ellene! A legelemibb követelménye a tanításnak, hogy ne egyes tanulóval foglalkozunk, hanem mindig az egész osztályt foglalkoztassuk. Ez a legfontosabb a tanítás technikájában! Igen egyszerű pszichológiai okból magyarázhatjuk meg ennek fontosságát. Ha kizárólag egy tanulóval foglalkozunk, akkor a többi tanuló gondolkodása szünetel.

Közös tanítás.

A tanítónak a tanítás ideje alatt *oly helyet kell elfoglalnia, hogy az osztályát teljesen áttekinthesse*. Eppen ezért helyesen cselekszik, ha a tanítás ideje alatt folytonosan áll. Nem szabad ide-oda járkálnia, mert a tanuló figyelmét ezzel elvonja. A járkálásnak akkor van helye, ha a tanulók irnak, rajzolnak. Ügyet kell a tanítónak arra is vetni, hogy ne forduljon mindig egy oldalra. Kicsinyes dolgoknak látszanak ezek, de a helyes tanítás elengedhetetlen feltételei közé tartoznak. Ugyasintén, hogy a *kérdést mindig az egész osztályhoz kell intézni*. Előbb kérdezzünk, azután szólítjuk föl a tanulót. Ennek egyszerű oka az, hogy így

A tanító helye a tanítás közben.

Kérdésmód.

az egész osztályt kényszerítjük a gondolkozásra. A fölszólításnál pedig *arányosság* uralkodik. Meglehetősen ügyességet tételez föl a tanító részéről, ha a gyorsabban gondolkodók és a nehezebb felfogású tanulók fölszólításánál kellő arányt tud tartani. Ügyelni kell arra is, hogy a kérdés és felelés között ne sok idő teljék el.

Ha a tanuló hibát ejt, igyekezzék a tanító a hibát lehetőleg a felelővel vagy valamely más tanulóval kijavíttatni. A tanító csak vezetője legyen a tanításnak. Minden törekvése oda irányuljon, hogy a tanulók maguk dolgozzanak. Ez már nemcsak a tanítás technikájával, hanem a *tanítás módjával* van kapcsolatban. Itt pedig már szigorú logikai törvények kötik a tanítót.

A tanítási
cél
kijelölése.

A tanulóknak minden óra elején teljesen tisztában kell azzal lenni, hogy mit fognak tanulni. Minden óra elején tehát világosan ki kell jelölni a célt. De nemcsak az óra elején, hanem minden egyes résznél külön célt, úgy hogy a tanítás mintegy artikulálva legyen. Minden kis részben tudatosságnak kell uralkodnia. A cél kitűzése nehéz feladat, mert nehéz megtalálni a kifejezést, melyből megértik a tanulók a célt, éppen ezért sohasem szabad elvontan kifejezni, hanem a célnak mindig konkrétnek kell lenni. Nem mondhatjuk, hogy ma „összeadni” fogunk tanulni, hanem ma megtanuljuk, hogyan mérnek, hogyan vásárolnak stb. az emberek? A cél felébreszti az öntevékenységet. A cél kitűzése után rögtön megindul az érdeklődés. Mindazt, a mit a kitűzött célra vonatkozólag tudnak a tanulók, elmondjuk velők. Az elmondásból ki fog tűnni, hogy a tanulók ismerete hiányos, melyet a tanítónak kell kiegészíteni. A tanítás tulajdonképpen nem egyéb, mint ezen hiányos ismeretek pótlása. *

Apperpcio

Midőn a kis gyermek iskolába jő, lelke nem *tabula rasa* többé, nagyon sok képzet van már abba — habár fölületesen, határozatlanul és rendezetlenül — belevésve; és az új, mit a gyermeknek nyújtunk, a gyermeki lélekben már bizonyos ismeretes elemekhez fűződik, avagy legalább is visszhangra lel abban. A tanítónak feladata tehát, a már meglevő képzetkör fölkutatni, részekre bontani, helyesbíteni és rendezni és az újat a megfelelő helyre juttatni és így a régi képzeteket átalakítani. Ezt a fontos pszichikai folyamatot apperpciónak mondjuk, vagyis új képzeteknek létesítése a már meglevő képzetek alapján, szóval a régi képzeteknek feldolgozása; míg a teljes új kép-

* Kármán: Theoretikum.

zeteknek fölvételét percepciónak mondjuk. Minden emberben ugyanazon törvények szerint mennek végbe e funkciók. Mint-hogy tehát minden ismeret régebbi ismerethez fűződik, szigorúan véve minden tanulás appercepcion alapszik.** Az appercepciót a gyermeknek magának eszmélettel kell végezni.

Az appercepció legnagyobb fokát idézzük elő akkor, midőn arra törekszünk, hogy mindannyiszor, valahányszor új ismerettel bővítettük a tanuló ismeretkörét, egy új logikai eljárásmodról való tudatot is szerezzen. Ismernie kell a tanulónak a kényszer, hogy miért kell az anyagot abban a rendben megtanulnia és nem másban. A tanítás célja, hogy a gyermeket produktívra képesítse, hogy valamit eszméletesen tudjon véghez vinni. Nem szabad a tanítónak úgy tanítani, hogy előbb ő mondja el a lelkét, azután a fiukkal mondatja el. Avagy egyes kaptafákra feladatot adni. Így a gondolkodást nem visszük előbbre!

Ha elmondották a tanulók, a mi a kitűzött célra vonatkozott és a tanító a hiányos ismeretet kiegészítette: akkor célra vezető kérdésekkel az elmondottakat rögtön ismételtetni kell. Ha rosszul értette meg a tanuló, csak hallgassuk meg nyugodtan, ne mondjuk, hogy rosszul fogta föl, hanem kérdezzük meg, miért gondolja így? A tanuló maga lássa be az abszurdumot, mert ezzel igen sokat tanul. A mit tanult a gyermek, az mindig teljes összefüggő egésszé alakuljon. A tanuló még logikátlan rendben is elmondhatja a tanultakat, csak azután szedjük vele logikai rendbe.

A főelv mindig az legyen, hogy a gondolkodásnak egyszerűbb processusáról haladjunk a bonyodalmasabbra.

Herbart volt az első, ki megállapította e fokozatokat. Az A tanítási első a *megértés* foka (Klarheit), a második a *fogalomszerzés* foka ^{fokozatok} (Associacion), midőn emlékeztetik a tanulót hasonló esetekre, hasonló példákra, a fantáziának mintegy gimnasztikája; a harmadik a *rendszerzés* foka (szisztéma), midőn az eredményeket összefoglaljuk; a negyedik a *methodus*.

Ha a tananyagot ilyen módon osztjuk részeire és így dolgozzuk föl; akkor a tanulók világos ismeretekre fognak szert tenni és kedvvel fognak tanulni.

A mi a tanítás külső formáját illeti: igyekezni kell a tanítónak akként tanítani, hogy tanítását mindenki megérthesse. Ennélfogva hangosan (de nem kiabálva) és kellő hanglejtéssel kell beszélnie. A hol csak alkalom nyílik a tanítás közben, min- A tanítás
külső
formája.

** Dr. Fröhlich: Die Erziehungsschule.

denütt szemléltetni kell. Nagy gondot fordítson a tanító arra, hogy beszéde szabatos és magyaros legyen. Csakis ekkor követelheti meg tanítványaitól is, hogy gondolataikat szabatosan és magyarosan fejezzék ki. Könyvből csakis akkor magyarázzon a tanító, ha olvasmányt fejteget. Minden más alkalommal *könyv nélkül* tanítson.

Ha a tanuló azt látja, hogy a tanító pl. földrajzot könyvből magyaráz; akkor ő sem tanulja meg az abból feladott leckét. Szabály az, hogy a mit a tanító felad, azt ő is tudja *könyv nélkül*. Még a költeményeket is! Itt jegyzem meg mellesleg, hogy a tanító szekrényében minden az osztályban használatos tankönyvnek meg kell lenni; nem szabad a tanulóét használnia. A tanulónak pl. olvasás alkalmával nagyobb szüksége van olvasókönyvére, mint a tanítónak.

A jó tanító keveset beszél, vagyis más szóval, nem tart előadást, hanem sokat kérdez és ehhez fűzi a magyarázatot. Rossz tanító az, a ki egyszerre sokat markol és azt, a mit tanít, nem vési be a gyermek lelkébe. Nem elég, ha egy-két tanuló értette meg a leckét; meg kell arról győződni, hogy az egész osztály tisztában van a füladandó leckével.

Erről pedig úgy győződhetik meg, ha minél több tanulóval ismételteti a tanultakat. Persze *kérdések és feleletek* alakjában kell számon kérni a tanultakat. A feleleteknél szigorúan kell arra ügyelni, hogy a tanuló a kérdésekre mondatokban feleljen. Óra végén a tanultakat össze kell foglalni.

A tanultak beemlézése A tanultak beemlézésére nagy súlyt kell fordítani. Vigyázni kell azonban arra, hogy csakis értékes tananyagot említtessünk a tanulóval. Tehát csakis oly költeményeket, amelyek a tanulók kedély- és lelkivilágához mértek. Tartalmatlan versikék beemlézése szigorúan mellőzendő. Ebbe a hibába különösen a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál a kevés pedagógiai érzékkel bíró tanítók esnek.

Értelmes és gépies emlékezés. Minden fokú iskolában az értelmes emlékezésnek kell dominálni. A gépies emlékezés csakis ott használtassék, a hol arra elkerülhetetlen szükség van. Így pl. az egyszeregy betanításának végső fokán vagy nyelvek tanulásánál. Minthogy elemi iskolában az anyanyelven kívül több nyelvet nem tanítanak; a gépies emlékezés gyakorlására — minthogy erre föltétlenül szükség van — szépen és könnyű stílusban írt prózai olvasmányok is felhasználhatók.

Házi füladat A tanultak minél intensivebb beemlézése végett minél

kevesebb feladatot adjunk otthonra a tanulónak. De a mit föl-
adtunk, azt szigorúan követeljük meg tőle. Éppen azért a tan-
könyvben a legnagyobb gonddal jelöljük ki a leckét. Termé-
szetes, hogy ha már adunk otthonra leckét, azt csakis a III.
osztályban kezdhetjük meg. Kis gyermekek nehezen tudják
egy-kétszeri hallásra megjegyezni, hogy mit kaptak föl leckére.
Hányszor fakad sirva otthon, mert nem tudja biztosan, mi a
feladat. Az egész háznépét kiforgatja ilyenkor. Mindenki szive-
sen szeretne rajta segíteni és így a kis gyermek idegessége e
miatt az egész családra ráragad. Célszerű tehát, ha a tanító
éppen a leggyöngébb fiúkkal olvastatja föl könyveikből a föl-
adott leckét.

Az emlékezés lelke az ismétlés. Az ismétlésre különösen ismétlés.
ügyeljen a tanító. Tudvalevő, hogy az új képzetek nagy erővel Összefog-
igyekezzenek a régieket kiszorítani. A régi képzeteket csak lalás.
ugy tarthatjuk meg, ha minél gyakrabban felújítjuk. Éppen
ezért ismételni kell a múlt órán tanultakat a következő óra ele-
jén. Ismétlést kell tartani minden nagyobb egész befejeztével,
minden hét és hónap, valamint az év végén, de minden alkalom-
mal is, ha hiányokat veszünk észre. Az összefoglalás nagyban
elősegíti az ismétlést. E kettő között az a különbség, hogy az
összefoglalásoknál bizonyos új szempontok szerint kérjük szá-
mon a tanultakat; összehasonlításokkal és különbségekkel vilá-
gítjuk meg élénkebben az egészet és csakis a főbb szemponto-
kat emeljük ki, míg az ismétlésnél megtartjuk a könyvben
előírt sorrendet. Lapokra terjedő ismétléseket nem szabad kis
gyermeknek feladni, mert nem tud velők megbirkózni és így
kifáradtan, abban a biztos tudatban, hogy úgy sem tudja a nagy
anyagot átismételni, — leteszi a könyvet. Ilyenkor a tanító
maga az oka annak, hogy a gyermek nem tudja kötelességét
teljesíteni.

A tantárgyak kölcsönös vonatkozása.

Mielőtt a népiskolai tantárgyak koncentraciójára térnék A tantár-
át, azt hiszem, jó munkát végzek, ha összehasonlításképen be-gyak kölcsö-
mutatom, mit mondanak a gimnaziumi „Utasítások“ a közép- nös vonat-
iskolai tanulmányok kölcsönös vonatkoztatásáról: A gimna- kozása a
ziumi tanterv a gimnaziumot egységes tanfolyamu intézetnek gimn. Uta-
szervezi s arra törekszik, hogy a növendékek fejlődéséhez mért sításokban.
tananyag egymásutánjában oly folytonosság létesüljön, mely az

egyszer megszerzett ismeretet nem hagyja többé vesztegelni, hanem alapul tekintve a tovább haladásban, azt alkalomszerűen fel tudja használni. Másodsorban pedig különösen figyelembe akarja vétetni a tanulmányok tárgyi és tartalmi oldalát és a tanítás anyagát ez irányban is a gimnázium azon sajátos céljához méri, hogy *ne a pusztá rátanítást, egyes tudományos tények egyszerű átvételét, hanem inkább az értelmi nevelést, a megfigyelés ápolását és a gondolkodás fejlesztését tekintse az oktatás feladatának.* A tanítás menetének ily értelemben való részletes megállapítása teljesen csak *az egyes tanártestületek kebelében* történhetik, az iskola mindennapi tapasztalatainak és szükségleteinek körütekintő figyelembe vételével. Az országos általános tervtől csupán az irányadó szempontok, az elérendő célok kijelölése várható. Még a terjedelmesebb felvilágosító utasítások is pusztán egy-egy mintát akarnak nyújtani a tudományszakok anyagának iskolai, módszeres csoportosítására, és nem tartanak arra igényt, hogy *a különböző intézetek helyi viszonyainak, a tanártestületek egyéni felfogásának* végkép határt szabjanak. A nevelés ügyében, hol a személyiség érdemétől kell várni a legjótékonyabb hatást, kétségkívül csakis káros kísérlet volna, parancs után járó egyöntetűsége kényszeríteni a tanárok eljárását. De annál szükségesebbnek kell vallani, hogy maguk a tanártestületek át legyenek hatva azon meggyőződéstől, hogy közös munkában fáradoznak, hogy minden egyes tanár buzgalmának eredménye társainak kiegészítő munkálkodásától van feltételezve. A tanári karnak egyértelmű munkásságára számot tart az iskola, a köznevelés feladata; ha nem tud minden egyes a közös cél érdekében mind a tárgyak felfogásában, mind a követendő tanmenetre nézve nemes önmegtagadással meghajolni az összeség határozatai előtt, meg nem valósulhat teljességgel és részleteiben a tananyag megfelelő és életrevaló szervezése. A módszeres értekezleteknek, melyek helyes irányzását az igazgatók legszebb tisztének kell tekinteni, jut a feladat e közösség tudatát ápolni és az általános tanterv szellemében az eljárás módjait meghatározni; ez értekezletek számára mintegy megadni az alapot, a kiinduló pontot. Legsükszerűsebb a közös egyetértés mindenestre abban a felfogásban, hogy a középiskola az egyes tanulmányokat nem szakszerű elszigeteltségekben, hanem kapcsolatos összhangzó együttességben kívánja alkalmazni a tudományos előkészítésre, az általános műveltség megalapítására és mindennek végső céljára, a nemes erkölcsü

jellemesség fejlesztésére. A köznevelés feladatával a gimnazialis fokú, főleg pedig az alsóbb osztályokban, a tanításnak tisztán a tudományszakok szerint megosztó módja meg nem fér. Az oktatásnak ily egységes alakulását nagyban elősegítheti a tanszakoknak a tanárok közt való olyan felosztása, hogy osztályonkint a rokon tanulmányok lehetőleg egy kézben legyenek; azonban ezen külső intézkedés üdvös hatásának föltétele, a tanszakok kölcsönös vonatkozásainak kellő megértése s a tanításban való célszerű szemmeltartása. A gimnázium tantárgyai között kétségkívül a *magyar nyelvi oktatás az, mely sokszoros és közvetlen kapcsolatban áll a többi tanszakok mindegyikével.* A nyelvnek, mint a gondolat kifejezés eszközének, megfigyelő taglalása esvén körébe, ő veti meg alapját a tudományos tanításnak, melynek a nyelvbéli közlés a leghathatósabb módja; a mennyiben ugyanis a növendék nyelvérzékének tudatossá váltával, nyelvkincsének gyarapodtával gondolkodása is világosabb, szabatosabb és rendezettebb lesz. Azon magától érthető követelmény mellett, hogy mindenik tanár élő szavában a nyelvtani helyesség és a jóízlés példáját adja növendékeinek, kívánatos első sorban, hogy különösen a tankönyvek, a növendék fejlődő nyelvismeretéhez alkalmazkodva, hozzájáruljanak a tárgyakat illető nyelvi pontosság és ízléses ügyesség elsajátításához. A száraz, vázlatos, pusztán emlékezésre szánt kivonatok — minők különösen a reális tanszakokra eddigelé használatosak voltak iskoláinkban — inkább a nyelvi kifejezés megszorítására, majdnem megbénítására vezethetnek; helyökbé élvezetes és tanulságos előadásnak kell lépni, mely tárgyszerűséggel irodalmi csínt tud egyesíteni.

Ha tehát az oktatás középső fokán ennyire szükséges a tanulmányok kölcsönös vonatkozása; mennyivel fontosabb a tantárgyak kapcsolatos egybehangzó együttese a tanítás alsó fokozatán: a népiskolában. A koncentráció elvének keresztülvitele sokkal könnyebb is a népiskolában, mint a középiskolában; mert itt *szakrendszer* uralkodik, a hol majdnem minden egyes tantárgy más és más tanár kezében van, amott pedig az *osztálytanító* rendszer, a hol minden tantárgy egy tanító kezében összpontosul. A népiskolában a tanítás számai *egy tanító* tudatában folynak össze; amott pedig több tanító-egyedben koncentrálódnak.

A népiskola régi tanításterve az elemi iskolai tanítás központjául hasonlóan a gimnáziumi tantervhez, igen helyesen, a

A koncentráció a népiskolában.

magyar (anyai) *nyelvet* teszi. Ha ez az elv a gyakorlatban nem érvényesült, úgy az kétségtelenül a tanítókon és tankönyvirókon múlt. Lám, mily bölcsen mondja a gimnaziumi „Utasítás,” hogy „az országos általános tantervtől csupán az irányadó szempontok, az elérendő célok kijelölése várható.” A tantárgyaknak egymáshoz való kölcsönös vonatkoztatása és a tanmenetnek részletes megállapítása már a tanító feladata.

A tanterv keretében úgy állapítsa tehát meg a népiskolai tanító a helyi tantervet, hogy a tanítás központjához, a magyar nyelvi oktatáshoz fűződjék az I. és II. osztályban *beszéd- és értelemgyakorlat*; a többi osztályokban pedig az *olvasmány* legyen a központ. Ez szolgáljon alapul a vallás-erkölcsös oktatáshoz és a reáliák tanításához: a természetrajz, földrajz és történelem oktatásához. A Herbart-féle iskola e koncentráció anyagául *klasszikus* mintájú elbeszéléseket ajánl: bibliai történeteket (a patriárkák életét), erkölcsös elbeszéléseket, meséket stb.

A tantárgyak tanításának módjáról.

1. Hit- és erkölostan.

A népiskola egyik legértékesebb tantárgya a vallástan. Az ó-testamentum bibliai történetei mesterkéletlen, eleven előadásmódjukkal, bámulatos egyszerűségükkel és plasztikai erejükkel különösen alkalmasak a gyermeki lélek nemesbitésére. Ugyancsak örök nyomot hagy a gyermek lelkében Jézus élete, a ki isteni küldetésének, kínszenvedései ellenére is, a sirig hű maradt. A vallástan tanítása is ugyanazon általános tanítási törvényeknek van alávetve, mint akármelyik más tantárgy. A történeteket nyugodtan, kifejezéstartalmasan, kellő hanghordozással kell elmesélni a tanítónak, még pedig a mennyire csak lehet, előadásában meg kell tartania a bibliai nyelv mesterkéletlenségét és egyszerűségét; és pedig akként, hogy a mit a biblia röviden csak sejtet, az a tanuló előtt elevenen, gazdagon színezzve jelenjék meg. A tanulóknak föltétlenül át kell érezniök és át kell élniök mindazt, a mit a hitoktató nekik elmesél. A tanítást elősegítik a bibliai szemléltető képek. E képek bemutatását nem szabad mellőzni; mert a tanulók fantáziája a mese hallatára, azonnal megindul és azonnal maga elé idézi a hallottakat, persze mindegyik a maga korlátolt fantáziája szerint: éppen ezért fölülte fontos, hogy jó képek bemutatásával a tanulók képzelő tehetsége helyes irányba terelődjék. Az ismétlést is igen

Bibliai
szemléltető
képek.

megkönnyítik a képek, mert a tanulók a képekről azonnal vissza-idézik lelkükbe a tanultakat. A biblia tanításánál sohase feledje el a tanító, hogy nagyon sok, a gyerek előtt ismeretlen fogalom fordul abban elő, a melyeket előbb tüzetesen meg kell magyarázni.

2. Magyar nyelv.

Az osztott népiskola revidéált tanterve szerint a magyar nyelv tanításának célja a tanulókat arra képesíteni, hogy gondolataikat a népiskola nyújtotta műveltséghez képest szóban és írásban helyesen és csinosan tudják kifejezni. A magyar nyelvi oktatás általában — mint az egész népiskolai tanítás — a nemzeti, vallásos és erkölcsös nevelés szolgálatában áll.

Cél.

E szerint a magyar nyelvi oktatás terve hármias feladatot tűz a tanítás elé: az *olvasás* alapján a tanulóknak a hazafias érzést fölkelteni és ápolni; kedélyüket nemesíteni és ismereteiket gyarapítani; a nyelv szerkezetét főbb vonásaiban megvilágítani és alkalmas gyakorlással az írást és fogalmazást fejleszteni minden tanítványban.

A magyar nyelvi oktatás hármias feladata.

Az *olvasás* tanítási eljárása a népiskola első osztályában kétféle módon történhetik. Vagy az *írva-olvasási*, vagy a *normál szavak* módszere szerint. A revidéált tanterv ugyan az írva-olvasási módszert írja elő; de úgy vélem, hogy e tekintetben szabad kezét lehetne engedni a tanítónak. A főelv az, hogy ne silabizálva tanítsunk, hanem hangnyújtással, vagyis ha e két szótagnak *r, i, n, i*, (rini) az összekapcsolását akarom megtanítani; akkor ne úgy tanítsunk, hogy *r. i. = ri, ri. n = rin*, stb., hanem hangoztassa mindaddig az *r* hangot, míg a tanító intésére az *i*-t hozzá nem fűzi, tehát *rrrr-i*. E tanítás előnye szembeszökő.

Írva-olvasás.

Mihelyt annyira jutott a kis gyermek, hogy egyes szavakat vagy mondatocskákat tud elolvasni; sohase mulassza el a tanító a szavak értelmét azonnal megmagyarázni. A gépies olvasás alkalmával nem igen érti meg a tanuló az elolvasott szó értelmét és ezért az olvasás ellankasztja, kifárasztja. Ellenben, ha a tanító megmagyarázza, hogy mit olvasott, örömmel, szinte élvezettel folytatja gyötrelmes munkáját. Minthogy pedig nagy pedagógiai jártasságot igényel éppen az első osztály tanítása, nyilvánvaló, hogy a legkiválóbb tanítóra bízandó ez osztály vezetése. Az *ABC*-és olvasókönyvet pedig akként kell összeállítani, hogy abban ne szemenszedett gyarló mondatok állíttassanak minden rendszer nélkül egymás mellé, hanem egyszerű

Gépies és értelmes olvasás.

nyelven irt és tervszerűen összeállított mondatocskák. Éppen ezért közmondások, a melyek általában véve messze túlhaladják a kis gyermek észjárását, minthogy egy-egy igazságot tartalmaznak; nem valók az *ABC*-és könyvbe.

Mihelyt azonban a gyermek megtanul kissé folyékonyabban olvasni, a gépies olvasásnak mindinkább háttérbe kell szorulni és helyt kell engednie az értelmes olvasásnak. A régi tanterv igen bölcsen figyelmezteti a tanítót az értelmes olvasztatás fontosságára, midőn kiemeli, hogy különösen ügyeljen a tanító arra, hogy a tanuló minden elolvasott szót értsen. A tanítónak sohasem szabad szem elől tévesztenie, hogy a népiskolában az olvasmány a lelke a tanításnak. Minden alkalmat meg kell ragadnia, hogy az olvasottakat a gyermek ismereteinek bővítésére értékesítse. Valóságos kincsesbányának kell az olvasmányoknak lenni, melyet lehetőleg ki kell aknázni.

Ily fontos képző hatása lévén az olvasmánynak, a tanítónak nagy gonddal kell elkészülnie az olvasmány tárgyalására. Egy tanítási órára egynél több olvasmányt nem szabad kitűzni. Hiszen a legrövidebb olvasmányt is gondos preparáció mellett alig lehet egy óra alatt elvégezni. Hát még osztatlan iskolában, a hol csak fél óra jut az olvasásra!

Az
olvasmány
tárgyalása.

Az olvasmány tárgyalása a legnehezebb feladatok közé tartozik. A gimnáziumi „Utasítások” figyelmeztetik a tanárt, hogy ne térjen át az új olvasmány tárgyalására, míg meg nem győződött, hogy osztálya nagy része helyesen felfogta és megfelelően elő is adja az olvasott darab egész tartalmát. Kellőleg készítse elő a megértést pontos, értelmes olvasztatással. Az olvasmányt a fiúk képességéhez mért apróbb szakaszokban, gondolatonként olvasztatva, minden egyes szakasznál, megadja a tanár a szükséges nyelvi és tárgyi magyarázatot s elmondhatja a tartalmát. Majd az olvasmánynak vagy legalább egy nagyobb befejezett részletének végeig jutva, átolvasztatja kellően hangsúlyozva az egészet még egyszer és vezető tárgyi kérdésekkel összefoglaló megbeszélés tárgyává teszi, kellően kiemelve lényegesebb elemeit, melyekhez az emlékezet a körülményeket fűzheti. Végre ugyancsak kérdései fonálán, majd azok nélkül is, elmondhatja az egész olvasmány tartalmát megkövetelve, hogy a magyarázat és megbeszélés eredménye is belefoglaltassék az előadásba. E kezdő fokon sok esetben be fog állani a szükség, hogy a tanár mind a kellő olvasásra, mind az összefoglaló elbeszélésre maga adjon mintát. Az ilyenmű tárgyalás értelmi

haszna mindenesetre megérdemli, hogy a tanár kitartó szeretettel időzzék egy-egy olvasmányánál s következetesen hozzászoktassa növendékeit, hogy semmit se olvassanak a nélkül, hogy tartalmáról tüzetesen számot ne tudnának adni. Költeményeknél a tartalmi elmondáshoz még a szószerinti betanultatás is járul; ezek-szavalásánál a tanár, távol tartva az érzelmes előadást, szintén különösen az értelmi hangsúlyozásra fektessen súlyt.

Igy tanítanak a gimnaziumi „Utasítás“-ok az olvasmányok mikénti tárgyalására. Nagyon megcsízlelésre méltó tanítások ezek! Nem kellene-e a népiskolában is legalább is hasonló gondal kezelni az olvasmányokat; a mikor az olvasmány szerepe a népiskolai tanítási tervzetben sokkal fontosabb helyet foglal el, mint a középiskolai tantervben?

Mielőtt tehát valamely olvasmány tárgyalásához fog a tanító, mondja el röviden — pár szóval — annak tartalmát. Ha oly olvasmányról van szó, a melyről úgy véli a tanító, hogy a tanulók már hallhatták, helyesen cselekszik, ha egy-két önként jelentkező tanulóhoz ez iránt kérdést intéz és elmondhatja velök, a mit erre vonatkozólag tudnak. Azonban vigyázzon a tanító, hogy szerte-széjjel ne kalandozzanak és oly dolgokról ne beszéljenek, a mik nem tartoznak szorosan a tárgyhoz. Az olvasmány tartalmának rövid elmondása után olvasson föl maga a tanító az olvasmányból egy oly részt, a mely egy kis egésznek képez. Ha a tanító nem tud szépen kellő hangsúlyozással fölolvasni, — mert ehhez különös tehetség szükséges, — akkor inkább egy-egy jobb tanulóra bizza a kitűzött rész felolvasását. A felolvasás után beszélje meg a tanulókkal azokat a szavakat, a melyek a tartalom megértéséhez szükségesek. Ily magyarázatra szoruló szavak kikeresésénél gondoljon arra a tanító, hogy a népiskolába járó gyermek előtt sokszor a legegyszerűbb szavak is homályosak.

Ha így *nyelvileg* fejtegette a felolvasott részt, akkor rátérhet a *tárgyi* fejtegetésre. Mondatról-mondatra halad és folyton kérdéseket intéz a tanulóhoz az olvasmány tartalmának beható megbeszélése végett. Ha földrajzi, történelmi vagy természetrajzi dolgok fordulnak elő az olvasmányban, sohase mulassza el a tanító e célra a szükséges szemléltető eszközöket fölhasználni. Midőn már nyelvileg és tárgyilag teljesen feldolgozta a tanító a tanulókkal a kitűzött olvasmányi rész anyagát, akkor foglalja össze előbb a tanító az olvasottak tartalmát és csak

Az olvas-
mány tár-
gyalásának
a módja.

Nyelvi és
tárgyi
fejtegetés.

azután kísérelje meg az összefoglalást a tanulókkal. Midőn már meggyőződött, hogy a tanulók megértették az olvasottakat, több tanulóval újra felolvastatja az egész részt. IV—VI. osztályban már nagy vonásokban az olvasmány formáját is meg lehet beszélni. Így kell haladni lépésről-lépésre, míg az egész olvasmányt be nem fejezik. Végül következik az egész olvasmány összefoglalása.

Az olvasmány tárgyalásának módját megvilágítom a következő példával:

Minta az olvasmány tárgyalására. Mondjuk, hogy a tanító kitűzte Gyulai Pál: „*A gonosz mostoha*” c. verses népmeséjének tárgyalását. Mielőtt felolvasná, elmondja, hogy olyan mostoháról fognak most olvasni, a ki agyonkinozta mostoha gyermekeit, de az Isten megbüntette érte.

Felolvassa azután ebből a következő részt:

„Egyszer volt, hol nem volt, régen
 Volt egyszer egy vitéz király.
 Volt annak két fiacskája;
 Aranyhajú két szép gyermek.
 De mit ér a szép aranyhaj?
 Mit ér atyjok vitézsége?
 Csak búsulnak, szomorkodnak.
 Futkározás, játék helyett,
 Kimennek a temetőbe,
 Édes anyjuk sirhalmához;
 Leborulnak, sóhajtoznak.
 „Kelj föl, kelj föl édes anyánk!
 Szakadoz már ingünk, ruhánk.
 Kelj föl, földd meg szépen kérünk,
 Avagy varrj egy újat nekünk!”
 „Fiaim, nem kelhetek fel,
 Nem is látok már szememmel:
 Nem járhatok, nem varrhatok;
 Elaludtam, halott vagyok.
 A ki gondot visel rátok,
 Vagyon immár mostohátok.”
 „Vagyon immár jó mostohánk
 A ki gondot visel reánk!
 Hajunk tépi, üti hátunk,
 Hideg házban, szalmán hálunk.
 Kenyérhéjat kapunk enni,
 Jaj nem tudunk hova lenni!”
 Sirnak, rinak ott a siron;
 Anyjuk is sir bent a sírban.
 Együtt sirnak mindahárman.

Mindahárman imádkoznak.
 Megenyhülnek mindahárman.
 „Fiaim, Isten hozzátok
 Gondot visel Isten rátok.“

Most az első lépés az, hogy azoknak a szavaknak az értelmét hozza tisztába a tanító; a melyekről azt hiszi, hogy a tanulók előtt homályosak. Ez olvasmányban tehát megbeszélendő a *mostoha*. A magyar ember a mostoha szón rendesen *mostoha anyát* ért. Némely vidéken az édes anya helyett csak *édes* (ídes)-t mondanak; *régen* (a mesében!); *aranyhajú*, — *búsul*, *sírhalom*, — *leborul*, — *sóhajtoz*, — *foldd meg*, — *avagy*, — *gondot visel*, — *vagyon immár*, — *hideg ház*, — *hova lenni*, — *megenyhül*.

Ha eloszlattuk a nyelvi nehézségeket, áttérhetünk az olvasmány tárgyi fejtegetésére:

Az olvasmány címe ez: „A gonosz mostoha.“ *Minden mostoha gonosz?* (Itt a tanító nagy tapintatára van szükség, hogy egyik-másik tanítványánál, a kinek éppen mostohája van, a mostoha iránt antipatiát ne keltsen. Éppen azt kell magyaráznia, hogy a legtöbb mostoha szerető bánásmóddal igyekszik pótolni az édes anyát. Van köztük rossz is, mint a milyen éppen ez a mostoha is volt.) *Kinek a felesége volt ez a gonosz mostoha? Hol lakott a vitéz király? Mikor élt?* (Rájönnek arra a tanulók, hogy ez mese. Se hely, se idő! Ugy kezdődik, mint a mese. Megjegyzem azonban, hogy e fokon még nem szabad a mese stilusáról beszélni!) *Hány fiacskája volt? Milyen volt a hajuk? Miért nem voltak soha jókedvűek (boldogok) a fiúcskák, pedig oly szépek voltak és oly derék, bátor, vitéz király apjuk volt? Ha ti fiaim elvégezték dolgaitokat, mit szoktatok tenni, az udvarban vagy a mezőn, kivált ha szép idő van ott künn? Hát ezek a fiúcskák futkározás, játék helyett hova mentek? . . .*

Igy fűzi tovább a tanító a kérdéseket az olvasmány tartalmához és ha a kitűzött szakasz nyelvi és tárgyi fejtegetését befejezte, a fentebb megjelölt módon foglalja össze a tanultakat. Ezután következik a tartalom rövid elmondása. A tartalom elmondásánál szigorúan ügyeljen a tanító arra, hogy ne terjen-
 A tartalom elmondása.
 gősen beszéljék el az olvasottakat, ne használják e banális kifejezéseket: „aztán ezt mondta“, „aztán így felelt“ stb., hanem szoktassa a tanulókat, hogy röviden és tartalmasan beszéljenek el valamit. Az idézett olvasmány első szakaszának tartalmát körülbelül így formulázhatja a tanító:

Egy vitéz királynak két szép aranyhajú fiacskája volt.

Nagy szomorúság érte a kis fiúkat, mert meghalt az édes anyjuk. Mikor aztán a királynak háboruba kellett menni, mostoha anyát hozott a házhoz, hogy a kis fiúkat szeresse és ápolja. A fiúcskák csak nem tudták elfelejteni édes anyjukat, mert a mostoha rosszul bánt velök. Nagy szomorúságukban nem futkároztak, nem játszadoztak, mint más gyerekek, hanem ha csak szerit ejthették, kimentek a temetőbe édes anyjuk sírhalmához. Sírva kérték anyjukat, keljen föl, varrjon nekik új ruhát, vagy foldja meg a régit, mert már rongyos a ruhájuk. De az édes anya nem tudott fölkelni, mert halott volt. Azzal vigasztalta fiacskáit, hogy majd a mostoha anyjuk gondot fog rájuk viselni. Mikor elpanaszolták a fiúcskák, hogy mily rosszul bánik velök mostohájuk, elkezdtek mindahárman sirni. Azután imádkoztak az édes anyjukkal, a ki megvigasztalta őket, hogy ne búsuljanak, majd a jó Isten fog rájuk gondot viselni.“

A mint látható, a párbeszédes forma helyett az elbeszélő formát használtam. Igyekeztem elkerülni az ilyfajta elbeszélést: „azt kérdezte, — azt felelte; — ezt vagy azt mondta.“

Az olvas-
mány for-
mája.

Hátra volna még az olvasmány formájának a megbeszélése. Az elemi iskola IV. osztályában már megértetni lehet a tanulóval, hogy a költemény pl. versszakokból áll. A versszakok verssorokból állnak. Ennél a költeménynél minden sor 8 szótagból áll. A verssorok csak akkor csengnek össze, ha a fiúcskák édes anyjukkal beszélgetnek. Csupán csak ennyit a formáról. Semmiféle teoriát sem szabad tanítani; csupán annyit, a mennyit szemléltetni, érzékeltetni lehet. Azt például, hogy a költemény versszakokból és verssorokból áll: azt azonnal észreveszi a IV. osztályos tanuló. Ha pedig szótagoltatjuk vele az egész verssorokat, magától jó rá a tanuló, hogy hány szótagból áll minden verssor.

A költemé-
nyek be-
emlézése.

Itt jegyzem meg, hogy csak oly költeményeket emléztessen a tanító, a melyeket legelső íróink irtak. A betanult költemények fölmondásánál ne tévessze meg a tanítót a revideált tanterv azon utasítása, hogy értelmesen és *szépen adják elő* a tanulók a költeményeket. Semmiféle gesztust és semmiféle pathoszt nem szabad a kis gyerektől követelni.

Befejezésül a fogalmazás gyakorlására leírhatja a tanító a táblára az elolvasott rész gondolatmenetét 2—3 mondatba foglalva. A tanuló pedig ezt füzetébe lemásolhatja.

Hangsúlyozom azonban, hogy a népiskolában nem minden olvasmányánál lehet a most bemutatott tanítási eljárást minden-

ben követni; mert nincs meg hozzá a kellő fizikai idő; különösen oly olvasmányoknál nem, a melyekben természetrajzi, földrajzi ismeretek nyújtása az olvasmány célja. Ezeknél is azonban lehetőleg meg kell tartani az olvasmány tárgyalásának sorrendjét és a fősúlyt arra fektetni, hogy jól megértsék a tanulók az olvasottak tartalmát.

B) Nyelvtan.

A régi népiskolai tanterv mintaszerű utasításokat ad a magyar nyelvtan helyes tanításához. A régi tanterv szerint ugyanis az elemi, különösen a népiskolában az anyanyelvtanbeli oktatásnak nincs egyéb célja, mint az, hogy megtanuljon a gyermek szabatosan beszélni, helyesen írni, a mások beszédét és írását biztosan és tisztán megérteni. Az olyan tanító igen nagyon eltévesztené célját, a ki az elemi népiskolában a nyelvtan szabályait elvontan és rendszeresen tanítaná és a tanuló idejét a szórakozás meddő tanulására és ennek alkalmazás nélkül való sikertelen fölmondására fordítaná.

A népiskolában a nyelvtantanítás már az első osztályban kezdődik a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításával és folytatódik évről-évre nem mint külön tantárgy, az olvasás gyakorlásával kapcsolatban. Teljesen abban a szellemben, a melyben a régi népiskolai tanterv előírja.

Még jobban kitűnik a régi népiskolai tantervnek a nyelvtan tanítására vonatkozó utasítások helyessége, ha azt látjuk, hogy a gimnaziumi „Utasítások” is a középiskolai nyelvtanítás kezdő fokán ugyanazt az elvet vallják. A gimnaziumi „Utasítások” szerint a helyes nyelvtanítás a kezdő fokon, mint minden nyelvben, a magyarban is magukból a nyelvtényekből indul ki. A tárgyilag már megbeszélt olvasmány nyelvtani elemzése vagy vele kapcsolatban álló írásbeli munkálat lehet kiinduló pontja az összes nyelvtani oktatásnak. Főeszköze a mondatelemzés. *Nyelvtani kézikönyvet az alsó két osztályban csak akkor célszerű használni, mintegy összefoglalásul és az emlékeztetvésezés segítségére, ha az osztály egy-egy cikk vagy fejezet tartalmát már az elemzés segítségével megtanulta. Elvárhatni, hogy a gyermek a népiskolában megtanulta a mondat- és beszédrészek megkülönböztetését s a helyesírást.* Az év elejét részben ezeknek ismétlő begyakorlására fordíthatja a tanár.

Íme, kitűnik ebből, hogy a középiskola teljesen a népiskola álláspontjára helyezkedik a nyelvtanítás kezdő fokán. A

A régi népiskolai tanterv a m. nyelvtan tanításáról.

A gimn. Utasítások a m. nyelvtanításáról a kezdő fokon.

A nyelvtan tanítása a népiskoláb.

tanítási eljárás a kezdő fokón ugyanaz, a mi a népiskolában. A középiskola megelégszik azzal, ha a népiskola négy osztályát végzett növendék megtanulta a mondat- és beszédrészek megkülönböztetését s a helyesírást.

A középiskolai „Utasítások“ követelménye szabjon határt sok tanító grammatizálásának. Ne taníttasson be definíciókat a tanító; ne gyötörje a tanulót a definíció szabatos elmondásával; elég, ha a tanuló pontosan meg tudja különböztetni az egyes mondat- és beszédrészeket. Minek azt 6–7 éves gyermekeknek betanítani, hogy mi a hang, mi a betű? Nem elég az, ha fölismeri a hangot meg a betűt?

Példamon-
datok
kikeresése.

A nyelvtan tanításához szükséges példákat sohase keressesse ki a tanító a nyelvtani kézikönyvből. Hiszen arravalók az olvasmányok. A népiskolai nyelvtani gyakorló tankönyvekben a gyakorlatok úgy vannak összeállítva, hogy a tanuló minden gondolkozás nélkül megtalálja a szükséges példát. Ha az alany és állítmány begyakorlásáról tanulnak, egész sablonszerűen mondják a tankönyvben levő gyakorlatokban előforduló mondatok első tagjára, hogy *alany* és az utolsó tagjára, hogy *állítmány*. Ha pedig azt akarjuk, hogy a tanuló maga alkosson egy oly mondatot, a melyben alany és állítmány van, rögtön készek a felelettel: „A ló rüg.“ „A kutya ugat.“

A népiskolában is tehát a nyelvtan tanításánál az olvasottakból kell kiindulni. Ha mondatot kívánunk a tanulótól, ne betanult példamondatokat mondjon, hanem keressen az olvasottakból egyet.

Mondat-
elemző kér-
dések be-
gyakorlása.

Az igazi nyelvtani oktatás a mondatelemző kérdés begyakorlásával kezdődik, oly módon, hogy a tanár felteszi a kérdést s feleltet reá, vagy megfordítva a mondat egy-egy részére tudakolja a kérdést. Majd következik: a mondat főrészének, az állítmánynak kiemelése, továbbá a mondatnak állítmányi és alanyi részre való fölosztása s vele kapcsolatban, minthogy az alany mindig névszó; az állítmány többnyire ige; főnév és ige megkülönböztetése. (Gimn. Utasítás.)

A nyelvtan tanításánál a mondatelemző kérdések pontos begyakorlására kell a népiskolában is a legtöbb gondot fordítani. Nem volna szabad a népiskola 4-dik osztályából egy olyan tanulónak se kikerülni, a ki e mondatelemző kérdéseket kifogástalanul ne tudná. E végből korán kell megértetni a tanulóval, hogy az állítmány a legfőbb rész a mondatban, mert ezzel kérdezünk minden más mondatrészre. Az állítmány többnyire ige

és így egymaga is alkothat mondatot. Az állítmányra magára a mondatban lévő szók egyikével sem kérdezhetünk, vele azonban a mondat minden részére kérdezhetünk. Mihelyt kellőleg begyakorolta a tanuló az állítmány könnyű fölkeresését, a többi mondatrészek megkeresése semmi nehézséggel sem fog járni. Csak jól kell ismerni a tanulónak a mondatrészeknek megfelelő kérdőszócskákat. A begyakorlás alkalmával csakhamar rájön a tanuló arra, hogy a *jelzőt* kivéve, minden más mondatrészt az állítmányhoz fűzzük a kérdést.

Példa a mondatelemző kérdések begyakorlására. Felirom a táblára a következő mondatot:

A kis fiúcskák meglátogatták édes anyjuk sirhalmát a nagy temetőben.

Példa a mondatelemző kérdések begyakorlására.

(*Jegyzet:* Minthogy a cél az, hogy a példa-mondatban minden mondatrész meglegyen és az állítmányt kivéve mindegyiknek legyen jelzője, a tanító maga készítette mondatot írjon a táblára.)

A tanítás menete a következő:

Előbb megkeressük az állítmányt. Eleinte a segítő-kérdés ez lehet:

„Mit állítok a fiúcskákról.“?

Felelet: Meglátogatták édes anyjuk sirhalmát.

Kérdés: Miféle mondatrész az, melylyel valakiről, vagy valamiről valamit állítunk?

Felelet: Állítmány.

(*Jegyzet:* Később a tanulóknak, minden kérdés nélkül, azonnal meg kell találni a mondatban az állítmányt.)

Fölirom a táblára az állítmányt:

Állítmány: Meglátogatták.

Kérdés: Ha nem tudnám, hogy a fiúcskák látogatták meg édes anyjuk sirhalmát, akkor hogyan kérdeznék?

Felelet: Kik látogatták meg . . . ?

Kérdés: Feleljünk tehát e kérdésre.

Felelet: A fiúcskák látogatták meg stb.

Kérdés: Hogy nevezzük azt a mondatrészt, a kiről vagy a miről valamit állítunk?

Felelet: Alanynak.

Kérdés: E mondatban, melyik szó tehát az alany?

Felelet: A fiúcskák.

Kérdés: Mondja meg még egyszer valaki, milyen kérdőszócskával kérdeztünk az alanyra?

Felelet: Kik?

Kérdés: Hátha csak az egyik fiúcska látogatta volna meg édes anyja sírhalmát, akkor hogyan kérdeznék?

Felelet: Ki látogatta meg?

Kérdés: És ha nem személyről van a mondatban szó, hanem tárgyról, akkor is a „ki“ kérdő-szócskával fogunk kérdezni?

Felelet: Nem, hanem a „mi“ kérdő-szócskával.

Kérdés: Mondja meg tehát valaki még egyszer, miféle kérdő-szócskákkal kérdezőnk az alanyra, ha egy személyről vagy egy tárgyról van szó, vagy ha több személyről vagy több tárgyról van szó?

Felelet: Ha egy személyről vagy egy tárgyról van szó, akkor az alanyra *ki*, *mi* kérdő-szócskával kérdezőnk; ha több személyről vagy több tárgyról van szó, akkor *kik*, *mik* kérdő-szócskákkal.

Felirom a táblára az állítmány alá a következőket:

Alany: A fiúcskák (ki? mi? kik? mik?)

Igy folytatjuk tovább a kérdéseket előbb a cselekvés *tárgyára*, azután a határozóra és a most megjelölt módon egymás alá írjuk a táblán a mondatrészeket, zárójelben pedig a mondatrészeknek megfelelő kérdő-szócskákat.

Mielőtt a jelzőkre vonatkozó kérdésekre térnénk át azon célból, hogy a tanulók világosan lássák, hogy minden egyes kérdő-szócskát az állítmányhoz fűztek, megismételtetjük a tanulókkal az egyes mondatrészeket kereső kérdéseket, tehát:

Kérdés: Hogyan kérdeztünk az alanyra?

Felelet: Kik látogatták meg?

Kérdés: A tárgyra?

Felelet: Kit látogattak meg?

Kérdés: A határozóra

Felelet: Hol látogattak meg?

Kérdés: Melyik szóhoz fűztük tehát a kérdő-szócskákat, hogy megkapjuk az alanyt, a tárgyat és a határozót?

Felelet: A látogatták szóhoz.

Kérdés: Miféle mondatrész ez a szó „látogatták“ a mondatban?

Felelet: Állítmány.

Kérdés: Melyik mondatrészhez kell tehát fűznünk az egyes kérdő-szócskákat, hogy az alanyt, tárgyat és a határozót megkapjuk?

Felelet: Az állítmányhoz.

Kérdés: Most megnézzük, hát ezekre a szókra: *kis*, *édes*,

anyjuk, nagy, — a kérdéseket melyik szavakhoz fűzzük. Kérdezzük sorba ezeket.

Felelet: Milyen *fiúcskák*? (kis)

Milyen *anyjuk*? (édes)

Kinek a *sírhalmát*? (anyjuknak . . .)

Milyen *temetőben*? (nagy)

A mint láthatjuk, ezeknél a szavaknál nem az állítmányhoz fűztük a kérdő-szócskát, hanem ahhoz a szóhoz, a melyre vonatkozik, vagy a melyet megjelölt.

Kérdés: Hogy nevezzük azt a mondatrészt, a mely a személyeknek vagy tárgyaknak milyenségét, számát vagy birtokát jelzi meg?

Felelet: Jelzőnek.

Kérdés: Hogyan kérdezzük a jelzőre?

Felelet: Milyen, minő, hány, mennyi, kinek a mije?

Nagyon természetes, hogy az osztály tanulmányágához mérten az itt megjelölt főkérdésekhez a tanítónak megfelelő mellék segítő-kérdéseket kell adni.

Most összefoglaljuk a tanultakat és megállapítjuk, hogy összefoglalás.
minden egyes mondatrészt az állítmányhoz fűzzük a kérdést, kivéve a jelzőt, mert minden egyes mondatrésznek lehet jelzője.

Végül fölírjuk a táblára a következő módon a mondatrészekre vonatkozó kérdőszócskákat:

Állítmány:

Alany: ki? mi? — kik? mik?

Tárgy: kit? mit?

Határozó: Hol? hova? honnan? . . . a szerint, a milyen határozó.

Jelző: milyen? minő? hány? kinek a mije?

Vegyük elő a füzetet és írjuk ezeket akként le, hogy az egyik tanuló diktálja, miközben azonban ő maga is ír.

A jövő órán folyton újabb és újabb mondatokon alaposan be kell gyakoroltatni a kérdő-szócskákat.

Ha az elemi iskola negyedik osztályát végzett tanuló a mondatelemző kérdéseket jól tudja és egész határozottan meg tudja különböztetni a mondatrészeket a beszédrészekről, akkor a nyelvtan tanításában az elemi iskola megfelelt kötelességének és igen megkönnyítette a tanulónak helyzetét a középiskolában.

Az össze-
tett mon-
datok.
Fő- és mel-
lékmondat.

Az V—VI. osztályban az összetett mondatok fölismerését is kérdések szerint kell begyakoroltatni. Ne tanítsunk ezen a fokon sem definíciót; ne mondjuk azt, hogy mellékmondat az, amelynek nincs önálló értelme, hanem arra törekedjünk, hogy kérdések segítségével ismerje föl a tanuló az alanyi, tárgyi, határozói és jelzői mellékmondatokat. Pl. ha ebben az összetett mondatban: „Mérges arccal a királyné kérdi, merre kóboroltok“ (Gyulai: A gonosz mostoha.) ki akarjuk keresni a fő- és mellékmondatot, ne azt keressük, hogy az összetett mondatban melyiknek van „önálló értelme“ és melyiknek nincs; vagy hogy melyik függ a másiktól, hanem kérdezzünk az egyik mondatból a másikra. Az idézett összetett mondatnál ezt kérdezzük: „Mit kérd mérges arccal a királyné?“

Ha több mondaton így begyakoroljuk a kérdéseket, akkor megmondjuk, hogy az a mondat a főmondat, a melyikkel kérdezzünk és az a mellékmondat, a melyikkel a kérdésre felelünk. A kérdő-szócskáknak itt már nagy hasznát veszik a tanulók, mert ezekről játszva ismerik föl, hogy alanyi, tárgyi, határozói vagy jelzői mellékmondatról van szó az összetett mondatban.

3. Írásbeli gyakorlatok és dolgozat javítás.

Házi írás-
beli feladat.

Az új tanterv — igen helyesen — csak az elemi iskola V. osztályától kezdve engedi meg a *házi írásbeli feladatok* készítését. Az első négy osztályban minden írásbeli dolgozat az iskolában végzendő el. Kettős célja volt ez intézkedésnek. Az egyik higiénikus, a másik pedagógiai. A tanítás kezdő fokán ugyanis, a midőn a kis gyermekek még alig tudnak írni, nagyon kell ügyelni arra, hogy minél kevesebbet irassunk a tanulókkal és azt a keveset is, a mit iratunk, a tanító felügyelete mellett, tehát korrektül irassuk le a tanulókkal. Ha az elemi iskola első négy osztályában az írás tanítása felületes, hanyag volt; ha a tanító ezen a fokon nem fordít kiváló nagy gondot arra, hogy hozzászoktassa tanulóit ahhoz, hogy a másolásnál azt a szót vagy mondatot, a mit lemásoltat, alaposan jól megnézzék, mielőtt leírják; szóval, ha az írás tanításánál nem tanítja nagy türelemmel a tanulókat arra, hogy az eszüket fegyelmezzék, akkor az elemi iskolából kikerült tanuló vagy sohasem tud, vagy csak nehéz megpróbáltatások után lesz képes helyesen írni és gondolatait szabatosan kifejezni.

Az írás és fogalmazás tanítására böles utasításokat ad a régi népiskolai tanterv. Mihelyt az írásban kellő gyakorlattal ságra tettek szert a tanulók, megkezdí a tanító a vezényszó nélküli írásbeli szabad gyakorlatokat. Először jó ideig a beszéd- és értelemgyakorlatok alatt hallottakból és az olvasókönyvből olvasottakból ismeretes tárgyak neveit a táblára maga a tanító írja fel s azokat a tábláról a gyermekekkel utáníratja. Ezen fokozatok megtartása mellett, mihelyt az írás e nemű gyakorlatában elegendő jártasságot szereztek, másoltatja velők olvasókönyvükből az elolvasott és értelmezett rövidebb olvasmányokat. Végre az év végén az előttük már ismeretes olvasmányok, a beszéd- és értelemgyakorlatok tartalmából íratja az olvasmányban, a beszéd- és értelemgyakorlatokban előforduló személyek vagy tárgyak neveit, az azokról írott tulajdonságokat és cselekvéseket.

A III. osztálytól kezdve már a másolás mellett az olvasottak tartalmát is leírhatják a tanulók, de előbb csakis a tanító vezetése mellett. A tanító ugyanis az olvasmányok tartalmát 3—4 mondatba összefoglalja; azután a tartalmat a táblára fölirt kérdések alapján íratja le a tanulókkal. Csak az V—VI. osztályban lehet már a tanulóól követelni, hogy az olvasmány tartalmát, miután azt a tanító összefoglalta, emlékezetből írja le.

Az ily tanítási eljárás kizárja azt, hogy gépies, lélekölő nyelvtani ragozási gyakorlatokat adjunk a tanulónak és megköveteli, hogy tudatos, tervszerű tanítási eljárással tanítsák meg a tanulót a népiskola egyik elsőrendű feladatára, a helyesíráásra és a fogalmazásra.

A helyesírás tanítása már az első osztályban veszi kezdetét. Ezen a fokon állítson össze a tanuló olyan szócsoportokat, a melyekben kettőzött mássalhangzók vannak; de nem összevissza, hanem vagy a kettős ll, vagy a tt s i. t. domináljon azokban a szavakban. Ezeket írja le a tanító maga a táblára. Eleinte sohase írassa tanulóval, mert könnyen elvéti és rosszul írja le. A kis tanuló pedig mindig gyorsabban jegyzi meg a rosszat, mint a jót. A szemnek, illetve a látásnak tudvalevő, hogy nagy szerepe van a helyesírás jó elsajátításában; sokkal nagyobb, mint a hallásnak. A siketnémák a látás segítségével jól megtanulnak helyesen írni. Ezért kell nagyon ügyelni a tanítónak arra, hogy minél kevesebb helyesírási hibát ejtsen a tanuló, hogy a tanuló szeme minél kevesebb helytelenül leírt szót lásson. Mellőzendő tehát a minden rendszer nélküli diktálás és he-

lyette tervszerű diktálási gyakorlat irandó. Kitűzi pl. a tanító egy órára a — *tt*, — *t* és *dt* begyakorlását. Ekkor csupa oly mondatokat állít egybe, a melyekben a — *tt*, — *t* és *dt* dominál. Ebben az órában tehát csakis a mult idő ragjait, a tárgy- és a helyragot gyakoroltatja a tanító. Erre kitűnő példatárt találhatni Simonyi Zsigmondnak a középiskolák I—II. oszt. számára írt „Magyar nyelvtanában.” Helyesen cselekszik a tanító, ha mindannyiszor, valahányszor egy-egy szót diktál, a melynek leírásában tévedhetnek a tanulók, mielőtt leírnák, kérdést intéz hozzájuk, hogy hol lehet e szóban hibázni és azután több tanulóval ismételteti, hogyan kell helyesen a szót leírni. Ily eljárás mellett eleve megóvjá a tanulót a helyesírási hiba elkövetésétől.

Minthogy tehát a helyesírásnak a népiskolai tanításban elsőrendű szerep jut; nyilvánvaló, hogy a legnagyobb lelkiismeretességgel kell a tanítónak az írásbeli gyakorlatokat kijavítani.

Gyakorlat-
javítás.

Az írásbeli dolgozatokat lehetőleg a gyakorlatírást követő órán kell kijavítani. Ezzel fokozzuk a tanulók érdeklődését dolgozataik iránt. Ha hosszabb ideig fekszenek a gyakorlatok javítatlanul, lassankint bizonyos közönyösség vesz a tanulókon erőt. Nem is tud később oly élénken visszaemlékezni az általa elkövetett hibákra.

A gyakorlatok javításának módjára nézve a gimn. „Utasítások” azt kívánják, hogy a tanulók füzetekben húzza alá a tanár a hibákat; önmaga számára azonban tanszaka rendszere nyomán gondos lajstromát állítsa egybe a tételeknek és szabályoknak, melyek ellen tanítványai vétettek és ezek fonalán tegye iskolai közös megbeszélés tárgyává a hibákat. A kijavítást e megbeszélés alapján magukra a növendékekre bízhatja, legcélszerűbben oly módon, hogy kerülve az egész feladatnak szükségtelen letisztázását, egyedül a javításokat írják föl. Minden feladat-javítás ily módon mintegy új ismétlését nyújtja a tanultaknak, a növendékek önmunkásságát folyton serkentve és tudatosságukat emelve.

Használó nyomon jár a régi népiskolai tanterv is, midőn figyelmezteti a tanítót, hogy mindenkor a legnagyobb gonddal nézze végig minden gyermek írását és nézesse át a tanítványokkal is egymásét s az ejtett helyesírási s gondolat kifejezésbeli hibákat velök együtt és különösen általok javíttassa ki. E végből célszerű a gyakorlat minden lapján margót hagyni, hogy

ne a szövegben, hanem a margón javítsák ki a tanulók a hibákat. Ugyancsak a margóra írják föl a dátumot is, hogy mikor adták föl a gyakorlatot és mikor javították ki.

Fölösleges talán fölemlíteni, hogy a tanító mindig ügyeljen arra, hogy a tanulók rendben és tisztán tartsák füzeiteket. Ezzel egyszersmindenkorra kiküszöbölhetik iskoláikból az u. n. *vizsga-írkákat*, a melyekkel csak a tanulókat terhelik még és a melyekkel csak önmagukat, a tanulókat s azok szüleit ámtíják.

4. Számtan.

A számtan tanításának — az új tanterv szerint — az a célja, hogy egyfelől a tanulókat rendszeres gondolkodásra szoktassa és ez uton az értelmet fejlessze, másfelől a mindennapi életben legszükségesebb számításokat és méréseket begyakorolja a tanulókkal.

A tanterv kitűzte célt csak úgy érheti el a tanító, ha a tanterv követelményeinek megfelelőleg csak keveset ölel fel az egyes osztályokban és odatörekszik, hogy a gyermekek *könnyen, gyorsan és tudatosan* számoljanak. A gyors számolást bizonyos fokig minden tanulótól meg kell követelni, mert ez egyrészt élénkséget önt a tanításba, másrészt a mindennapi élet elengedhetetlen követelménye. A gyors számoláshoz korán kell szoktatni a tanulót. Nagyon természetes, hogy előbb lassabb tempóban és csak fokozatosan lehet a gyorsabbra áttérni.

A számtan tanításánál alkalmazott heurisztikus kifejtő módszer megköveteli, hogy a tanító kérdései precizek és szigorúan logikusak legyenek és így a kérdések és feleletek minden fölösleges szót kizárjanak. Csakis ily kérdezési mód mellett szoríthatjuk a gyermeket arra, hogy feleletei is precizek legyenek. Szoktatni kell tehát a kis tanulót arra, hogy minden egyes kérdést jól átgondoljon és e végből a föl adott példát minden egyes esetben ismétlje. Csakis akkor fogjon a tanuló a példa megoldásához, ha a tanító meggyőződött arról, hogy a tanuló teljesen tisztában van a megoldandó példával. Természetesen, hogy a fősúlyt a fejben való számolásra kell fordítani. A fejben való könnyed számolásra pedig úgy szoktathatja a tanító a kis gyermeket, ha első sorban maga a tanító élénken kérdez és ha korán megtanítja őket a következtetés útján való számolásra és a nagyobb mennyiségeknek tényezőikre való szétbontására. Vagyis ha megtanítja őket arra, hogy az egységről a többségre,

a többségről az egységre és a többségről a többségre következtessenek.

A számtan tanításánál vagy azt az eljárást követhetjük, hogy minden megismert szám körén belül azonnal megkezdjük a négy alpműveletet, vagy pedig a számműveletek fokozatos gyakorlására fektetjük a fősulyt. Hogy melyik a helyesebb, azt nem vitatom. A fődolog: a jó eredmény. Annyi azonban bizonyos, hogy 6—7 éves gyermekektől alig lehet törtekkel egybekapcsolt példák megoldását követelni. Így pl. a népiskola első osztályában a 20-ig való számkör van előírva. Már most erre a kérdésre, hogy 19-nek mennyi a hatodrésze, azt hiszem, nagyon kevés tanuló, vagy talán egy sem fog arra rájönni, hogy $3\frac{1}{5}$. Mindenesetre a számtan-tanítás kezdő fokán a fősulyt a szemléltetésre, az érzékeltetésre kell fektetni.

Tanítási
fokozatok. A tanítási fokozatok a következők: Előbb *tárgyakon* kell tanítani, azután *megnevezett számokkal*, végül *elvontan*.

A számtan tanításának menetét szépen írja meg a régi népiskolai tanterv. A tanító a gyermekeket tárgyakon tanítja meg számlálni. Egyes tárgyak előmutatásán tanítja meg az *egy*et, két s három egyféle tárgy előmutatásán tanítja meg a *kettőt* — *hárm*at stb. A számolás ily tárgyilagoss felfogása után tér a következő fokozatra és végül érteti meg az „*egy*“, „*kettő*“ és a „*három*“ stb. elvont fogalmat. Az érzékeltetés és elvonatás e módja szerint való vezetés fokozatos előhaladás után a 10-nél megállapodik. A 10 első számon tárgyakkal és tárgyak nélkül megtanulják az összeadást, kivonást, szorzást és az osztást is; de a számvetés e négy alpműveletét tisztán csak szóval fejben gyakorolják. A tanító kérdéseket tesz szóval s a gyermekeket a feladaton gondolkoztatja s úgy adat a feltett kérdésre szóbeli feleletet.

Nézetem szerint ez a helyes eljárási mód. Természetesen, mint fentebb említettem, a tanító belátására bízom, hogy már előbb is, minden egyes számnál végezze a négy alpműveletet. Ismét hangsúlyozom, a fődolog az eredmény.

Az írásbeli számvetést a tanítás e fokán még a számjegyek leírására szorítja. Itt kis gyermekekkel célszerűbb ceruzával iratni a számjegyeket.

A 11. meg-
ismertetése Ugyancsak a régi tanterv adta utasítások szerint menjen át a tanító a 11-nek ismertetésére, mely abban áll, hogy a felmutatott tíz tárgyhoz hozzámutat még egy tárgyat. Miután ezt többféle egynemű tárgyon összeadva, kivonva, szorozva, osztva

megtanította, megtanítja a 11-et elvontan is. És így folytatja tovább a tanító a tanítás második évében is. Midőn már a tanulók a számokat tényezőikre is föl tudják bontani, a tanító magukkal a gyermekekkel állíttatja össze mindenik tízes csoport szorzási táblázatát s azután ezt elvontan is tanítja. A tanítás még ez év folytán is inkább szó-, mint írásbeli. A tanítás következő fokán is, tehát a harmadik osztályban is, a számtanításban a fősulyt mindig a szóbeli (fejbeli) számításra kell fektetni. A tanítás menete itt is ugyanaz, mint az előbbi osztályban. Az írásbeli számvetésből megtanítjuk azon számkörben, melylyel eddig megismerkedtek, az összeadás, kivonás, szorzás és osztás műveleteit. A szorzást és osztást gyakorolják először egy, azután fokozatosan két számjeggyel. Mindenik fokon addig időznek, míg az írásbeli számvetést oly könnyűséggel nem végzik, mint a szóbeli számvetési feleletekben kívánatlik. A negyedik osztályban hasonlóan jár el a tanító. Természetesen egyik fokon sem kell a műveletek szabályait, hogy miképen végzendő az összeadás, kivonás stb. bemutatni.

Itt van a határpont, a mely után már a komplikáltabb számítás következik. Ha a tanító lelkiismeretesen követi a népiszkolai régi tantervből fent idézett tanítási eljárást és tanítványait a számolás négy alapműveletébe jól begyakorolta; nyugodtan bocsáthatja tanulóit a középiskola első osztályába.

A középiskolai tanterv ugyanis a számtan anyagául az első osztályban: *a négy számolási műveletet egész számokkal és törtetekkel* tűzi ki. A középiskola tehát szigorúan ott szövi tovább a fonalat, a hol az elemi oktatás köréből átveszi, s ebben — így szólnak a gimnáziumi „Utasítások” — tudvalevőleg ép a számolás kezelése igen észszerű fejlődésnek indul.

A gimnáziumi „Utasítások” szerint az első osztályban a tanár az első harmadban különösen arra fordítsa gondját, hogy a rendszerint különböző iskolákból jövő növendékeket a népiszkola eddigi tananyagának ismeretében (főleg az 1000-ig való számításban) bizonyos egyöntetű biztosságra vezesse. A 100-ig való számítás ismétlésében (pénznemeink szolgáltatnak rá alkalmat) be fogja gyakorolni a mennyire még szükség volna a fel- és lehaladást kettősökben, hármásokban stb. s ennek az alapján egybeállíttatja az összeadás és a szorzás tábláit e számkörben. E táblák ily önálló egybeállításuk és kellő megértésük után kétségtelenül egész pontos biztosságig emlékezetbe is vésendők. Azonban egyéb számgyakorlások is eszközlendők se-

A számtan tanítása a középisk. tantervben és Utasításokban,

gitségükkel, pl. adott számok lehető különböző tényezőkre, összeadandókra bontandók ($24=4 \cdot 6=3 \cdot 8=2 \cdot 12$); a számok oszthatósága is $2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 \cdot 6 \cdot 9$ által megállapítható. Az ezerig való számítás tárgyi anyagát viszont a hosszúságmérés, a méter és kilométer szolgáltathatja. Majd a mértékek teljes megismertetése az egész tízes számrendszer megvilágítására használható. A legnehezebb része az első osztálybeli tananyagnak kétségkívül a törtekkel való számítás. Ez az egész éven át, mindenik körben gyakorlandó, így már a 100-as számkörben, illetőleg a (korona) részeinek tárgyalásában használandó s egymáshoz viszonyítandó a fél, negyed, ötöd, tized kifejezése egyes számításokban s csak később az év vége felé, midőn a legkülönbözőbb tárgykörökben megtörtént fölvilágosításuk és egybevetésük, állítandók egybe rendszeresen a törtekkel való műveletek.

A népiskola számtani tananyaga összevetve a középiskola első osztályának számtani anyagával, kiviláglik, hogy az anyag teljesen ugyanaz, sőt a methodus is mindenben egyezik. Nem lehet tehát azt a kifogást emelni, hogy a középiskola túlzott igényekkel áll elő, vagy hogy abban egész elűtő a módszer. A középiskolai „Utasítások” a tanítás alsó fokán teljesen leszállanak a gyermek értelmi világához. Gyakran nagyobb körültekintéssel és óvatossággal, mint azt a népiskola teszi. Így a népiskola negyedik osztályában a *fejbeli számítás* mindinkább háttérbe szorul, vagy már egyáltalában nem gyakoroltatik, holott a gimnaziumi „Utasítások” szerint különös gondot érdemel a középiskola alsó osztályaiban a fejbeli számítás folytonos gyakorlata az írásbeli mellett. Általában kíváncsi, hogy a tanuló abban, a mi fejbelileg is kiszámítható, ne folyamodjék az íráshoz. A feladatokban mindenképp kerülendők a jelentéktelen példák. Ha a tanár ki fogja terjeszteni figyelmét a különböző iskolai tárgyak körére s határozott, rájuk való vonatkozással választja példáit, jó szolgálatot tehet a növendékek egyöntetű, összhangzó kiképzésében. Időszámításban nevezetes történeti, a térmérésben pedig fontos geográfiai adatok egy-egy gyűjteménye, továbbá egyébként fontos életviszonyok pl. földművelés, kereskedelem, adózás, valamint természeti tárgyak számadatai a mellett, hogy a gyakorlati okulásnak forrásai lehetnek, magát a számolás érdekét is emelik. Végül megjegyzik az *Utasítások*, hogy kerülni kell az oly példák feladását, melyek sok számjegyből álló nagy számokat tar-

talmaznak, mert a nagy számok csak a műveletek mechanikus munkáját növelik. A feladatok rációját kisebb számok mellett jobban is lehet belátni.

A népiskola V—VI. osztályában is a most ismertetett elvek szerint kell a tanításnak folynia. Mindenesetre célszerű, hogy a tanításban e fokon mindenütt a gyakorlati élet következményeit tartsa a tanító szem előtt. Így a mértan tanításánál is csupán arra kell szorítkozni, hogy a mértani alapfogalmakat ismerjék meg a tanulók és a mértékek segítségével a megtanított ábrákhoz hasonló kisebb területeket (méterrel) fel tudjanak mérni és ezeket kiszámítani. A száraz definitiókat föltétlenül mellőzni kell.

Mértan.

5. Beszéd- és értelemgyakorlatok.

A beszéd- és értelemgyakorlatok helyes tanítása a legnép- A régi néphezebb föladatak közé tartozik. Nincs a népiskolai tantervnek iskolai tan- oly tárgya, a melynek tanítása annyi fejtörést okozna a tanító- terv a b.- és- nak, mint éppen a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása. Ed- ért. gy. tan- digelé a Nagy László-féle vezérkönyv irányította a tanító- anyagáról. kat. Csakhogy éppen az ellenkezőjét érték el annak a cél- nak, a mit a tanterv a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása elé tűz.

A régi népiskolai tanterv szerint ugyanis e tantárgy tanításával az a cél, hogy az iskolába jární kezdő kis gyermekek a tanításra előkészítessenek és a logikai rendben való szabatos beszélésre szoktattassanak. Az új tanterv már sokkal határozottabban írja körül a beszéd- és értelemgyakorlatok célját: »Az ismeretszerzés, értelemfejlesztés, erkölcsnemesítés alapjainak megadása a beszéd- és értelemgyakorlatok célja.«

A helyett tehát, hogy a tanterv szellemét megértve a ta- A b.- és ért. nító öntudatosan vezetné a kis gyermekeket, az előttük ismer- gy. eddig- tes tárgyak vizsgáltatásával a *gondolkozásra*; a megvizsgált tár- divó mód- gyakon szerzett tapasztalatok és ezek útján ébresztett gondol- szere.atok *szó- és mondatbeli kifejezésre* és végül ismereteinek *rendben való elbeszélletésére* — a mint ezt a régi tantervhez fűzött utasítások igen okosan kívánják, betanultatnak a kis gyermekekkel Nagy László vezérkönyve szellemében — gépies módra száraz, semmitmondó, párbeszédes formába öntött üres fecsegéseket az iskola fölszereléséről, a tábla, ablak, számológép részeiről, és hogy e szívet és észet nemesítő dolgok valahogy el ne párolog-

janak a serdülő gyermek agyából, befejezésül gyarló rimekbe szedett versikékben betanítatják az iskola felszerelését szajkó módra a 6—7 éves kis gyermekekkel. Még tűrhető volna, ha a gyermekek tényleg maguk gondolkoznának mindarról, a miről a tanító velök beszélget és kis eszökhöz mértén adnának azokra feleletet. De mit tapasztalunk? Azt, hogy a tanítónak illetően megkonstruált kérdésére: „Ha az óráközökben kinyitjuk az ablakot, mi jön be az ablakon?” A tanuló rögtön rámondja, hogy *levegő*, mintha éppen csak ez a felelet illenék a kérdésre. Ugyanily gépies módon mondják a tanulók az állatok részeit. Bár-mely állatról beszélget a tanító a tanulóval, első kérdése az, hogy miféle részei vannak az állatnak? E kérdésre, mintha csak egy önműködő gépet húznának föl, minden gondolkodás nélkül rákezd a kis gyermek: fe-je, — nya-ka, — tör-zse, — lá-ba, — far-ka. Nyilvánvaló, hogy az ily tanítási eljárás mellett a tanuló egyáltalában nem gondolkodik, hanem gépies módon betanulja a tanító által föladvott kérdésre azt a feleletet, a mit a tanító a tanuló szájába rág.

Ujabban, a mióta *Peres Sándor* „Beszéd- és értelemgyakorlata” kezd lassankint tért foglalni, határozottan haladást észlelhetünk e tárgy tanítása körül; de általában kimondhatjuk, hogy jelenleg népiskoláinkban — tisztelet a kivételeknek! — szánalomra méltó vergődés a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása.

Az a kérdés már most, hogy miféle tanítási eljárást kell követni, hogy az eredmény teljesen megfeleljen a népiskolai tanterv követelte célnak? Mielőtt e kérdésre felelnék, vissza kell idéznem a tantárgyak kölcsönös vonatkoztatásáról mondottakat. Ott megállapítottam, hogy a népiskolai oktatás középpontja az I. és II. osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok. Ezzel már ott akartam jelezni azt, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatot nem tekintem külön tantárgynak, hanem a népiskolai tanterv követelményeinek megfelelőleg az *ismeretszerzés, értelemfejlesztés és erkölcsnemesítés* alapjainak megadására való kiváló — hogy így mondjam — módszernek; a mely, mint egy okos tanító igen helyesen jegyezte meg, minden osztályban és minden tantárgynál, a tanítás minden óráján, a tanító kezeügyében kell, hogy legyen, mert azon közvetíti a tudást és ismeretet.

A tanítás anyaga és módja Ebből következik, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításának anyaga első sorban az *olvasmány*. Minthogy azon-

ban a népiskola első osztályának első felében még egyáltalában nem tudnak a tanulók olvasni, a helyett, hogy a tanító száraz, lélekölő beszélgetést folytatna a gyermekkel, mondjuk pl. a *szülői házról*, (lakóház, lakás, család, szülők stb.) és a helyett, hogy ezekről tudományos izű definíciókat erőltetne a kis gyermekekre: egy kis *mesét* mondjon el a tanulóknak, a melyben szülők, testvérek, vagy rokonok és cselédek szerepelnek és az elmondott mese alapján folytasson beszélgetést a *szülői házról*. Ugyancsak ezen a fokon célszerű egyes kis versikék betanulatása, de csakis olyan versikéknek, a melyeket legelső írónk irtak és a melyek a kis gyermekek kedélyvilágához mértek. Nem baj, ha egy nagyobb költeményből is kikapunk egy-egy ilyen mesterileg megírt strófát és ennek betanulatása előtt megbeszéljük a kis tanulókkal az abban foglaltakat. Így pl. a tanterv szerint az I. osztályban a *házi állatokról* is kell beszélgetni. A helyett tehát, hogy erőltetve felsoroltatja a házi állatokat, játszva beszélgethet a tanító a gyermekekkel e témáról Arany J. „Családi kör“ című költeményének egy-egy strófája alapján. Mily szépen és mégis, mily egyszerűen mondja Arany: „Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek, A gazdasszony csak az imént fejé meg; Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta, Pedig éhes borja nagyokat dőf rajta.“ De még inkább Arany „Toldi“-jának II. ének I-ső szakasza alapján. Ha ily versikékkel tápláljuk a kis gyermek lelkét, bizonyára maradandóbb kincset adunk nekik, mintha a szántás-vetés eszközeit (eke, borona stb.) szedjük gyatra rímekbe és ezzel tömjük agyon fejlődő kis lelkét.

Ha már annyira haladt a gyermek az olvasás tanulásában, hogy egyes szavakat képes elolvasni, akkor ezekhez fűzhetjük a beszéd- és értelemgyakorlatokat. Elolvassák pl. ezt a szót: *templom*, azonnal hozzáfűzhetjük a templom berendezését stb. Természetesen sohasem szabad definíciókba bocsátkozni, untig elég a körülírás. Hallom az ellenvetést, hogy ily eljárás mellett nem jut idő a gépies olvasás elsajátítására. Pedig ezen a fokon minden időt erre kell fölhasználni. Hát helyesebb, ha elvesztegeti a tanító az időt semmit érő beszélgetésekre, a melyhez az anyagot ugyyszólván hajánál fogva rántja elő? Azt az időt, a mit a beszéd- és értelemgyakorlatokra, mint külön tantárgyra fordítana, használja föl az olvasás elsajátítására. Sokkal könnyebben tanul meg a gyermek olvasni, ha megérti a szót, a melyről olvas, mintha értelem nélkül morzsolja le a szavakat.

A második osztályban már teljesen az olvasmányból kell

kiindulni. Nem baj az, hogy a gyermek itt még nehezen olvas. Ellenkezőleg éppen ezért szükséges egy-egy kis szünetet tartani az olvasásban és az olvasottakról beszélgetni. Nagyon természetes, hogy az így folytatott beszélgetéseknek nem szabad szerte folyni; a tanítónak nagy lelkiismeretességgel kell ezekre készülni és minden beszélgetést össze kell foglalni a tanulóval, hogy maradandó nyomot hagyjon lelkében.

Bár a tanterv csak az első és második osztályban írja elő a beszéd- és értelemgyakorlatokat, a tanítónak minden osztályban lépten-nyomon élnie kell e hatalmas tanítási módszerrel. Hiszen akár a földrajz, akár a történet, akár a természettudományok tanításánál egyáltalában nélkülözhetetlen a beszéd- és értelemgyakorlatok használata. A tanítónak csakis ily tervszerűen folytatott beszélgetések alapján lehet a tanulókat arra szoktatni, hogy jól tudjanak *látni és megfigyelni*.

Itt jegyzem meg, hogy célszerűnek tartanám, ha a tanítók a módszeres konferenciákon úgy mint az olvasmányokat és a gyakorlatokat, a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát is fölvennék jelentésükbe.

6. Történeti tárgyak.

a) Földrajz.

A haza
megismer-
tetése.

Az új tanterv szerint a földrajz-tanítás a harmadik osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok feladatát veszi át. Fő tárgya: a vidék és a vármegye ismertetése s ezen az úton elvezeti a tanulót az ország, a haza fogalmáig. A tanítást a népiskolában befejezi hazánkból kiindulva, Európa és a többi világrészek áttekintése.

A népiskolában e szerint a fősúlyt a haza alapos megismerésére kell fordítani. Különösen bőven kell a tanítónak foglalkoznia annak a vidéknek speciális viszonyaival, melyekben növendékei élnek. Földműveléssel foglalkozó vidékeken élő tanulóknak más országok földművelési viszonyait is bővebben kell tárgyalni és azokkal összehasonlítani. Fiumében pl. már a világkereskedelem és a világforgalom behatóbban tanítandó, mint az ország egyéb népiskoláiban. Hazánk minden részében azonban tekintettel arra, hogy sokféle nemzetiség között élünk, egyformán kell kiterjeszkedni a tanítónak a *néprajzi* viszonyok lehetőleg bő ismertetésére. Természetesen, hogy gondoskodni kellene arról, hogy népiskolai olvasókönyveink ily értelemben

szerkesztessenek. A népiskolában a hegy- és vízrendszerre, az éghajlatra, az állat- és növényvilágra több időt kell szentelni, mint a politikai földrajzra. De soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy a népiskolában csakis a lényegest kell tanítani. Tehát a hegyek és folyók nevezetesebbjeit, különösen azokat, a melyek ipar vagy kereskedelmi tekintetben fontosok. Ugyanilyen szempontból kell a városokat, községeket is tanítani. A gyakorlati szempont megköveteli, hogy a vasuti csomópontokat, a főbb utvonalokat, a hajózási és sürgöny-vonalokat is ismerjék a tanulók. Nem árt, ha már a népiskolákban figyelmeztetik a tanulókat egyes helyek csapadék-viszonyaira. A termények közül első sorban a vidék terményeivel kell behatóbban foglalkozni, de csakis azokkal, a melyek nagy mennyiségben és állandóan fordulnak elő. Más országok termései közül azokat kell tanítani, a melyek fontos kereskedelmi cikkeket képeznek.

A minimum, a melyet még az osztatlan elemi iskola tanítójának is el kell érni az, hogy tanítványai ne legyenek hazájukban idegenek. A lakóhelyükön levő hegyeket nevük szerint, azok viszonylagos magasságát, a patakokat és folyókat forrásuk és torkolatuk szerint is ismerniök kell. Egy községben levő iskolának földrajzi tanítására szomorú fényt vet az, ha a gyermekek nem tudnak egyáltalában vagy csak hiányosan képesek fölvilágosítást adni az idegennek arról, hogy mily távolságra van a szomszéd község; mi a neve annak a nagy hegynek, a melyet a tanulók minden nap látnak; vagy ha egyáltalában tájékozatlanok a szűkebb hazájukban. A leggyöngébb tanulótól is meg kell követelni, hogy ismerje hazáját, de ismerje legalább nagy vonásokban az osztrák-magyar monarchiát is. És pedig tudnia kell a tanulónak, hogy mik határolják Magyarországot; mekkora az ország szé- és fővárosa és hány lakosa van; miféle nemzetiségek laknak az országban, hol vannak a síkságok, hol vannak a hegységek, a főfolyók; miféle megyék vannak az országban, melyek a megyék székhelyei; hol vannak a szénbányák és sóbányák; hol vannak földművelő és állattenyésztő vidékek; végül ismernie kell a leggyöngébb tanulónak is, hogy miféle vasutvonal köti össze lakóhelyét az ország fővárosával. A hazáján kívül eső országokat és világrészeket már sokkal kisebb terjedelemben követelheti meg a tanulóktól. Továbbá annyira kell vinni a tanulót, hogy egy egyszerű térképen könnyen tudja magát tájékozni és fölismerje, miként szokás a térképen a hegyet, hegységet, patakot, folyót ábrázolni; végül,

A földrajz-
tanítás
eredménye.

hogy a nap állása szerint a szabadban magát tájékozhasssa és ismerje a föld nagyságát és forgását; a nap és az éjjel, valamint az évszakok változásainak okait, a hold változásait és az éghajlatot.*)

A gimnaz. A középiskola is megelégszik, ha a gimnáziumba lépő
 Utas, a tanuló ennyi földrajzi alapvető ismeretet hoz magával a nép-
 földrajz ta- iskolából. A gimnáziumba lépő tanulótól — így szólnak az
 nitásáról. „Utasítások” — az elemi iskola tanterve értelmében elvárható,
 hogy nemcsak a közönséges tapasztalat körébe eső geográfiai
 fogalmakat ismeri (minők hegy, hegység, hegylánc, patak,
 folyó, völgy, stb.), hanem azt is tudja, miként szokás a megfelelő
 típusokat a földképen ábrázolni.

A tanítást a középiskola is azon város és vidék részlete-
 sebb leírásával kezdi, melyben az illető gimnázium fekszik,
 melyet tehát a tanulók saját tapasztalásukból legjobban meg-
 ismerhetnek. E részletes megbeszéléssel kapcsolja egybe a
 szükséges geográfiai előismeretek és fogalmak magyarázatát.

A népisk. A népiskola is a lakóhelylyel kezdi a földrajzi tanítást;
 földrajzi csakhoggy egy lépéssel előbből kezdi, mint a középiskola. A tan-
 tanítás. teremből indul ki és innen vezeti a tanulókat a lakóhely megisme-
 résére. A helyrajzi tájékozás mellett lerajzolja a tanító az iskolát,
 udvarát. Természetesen előbb lépésekkel kiméri ő, azután a ta-
 nulók egyik-másika a tantermet és így lassankint közös mun-
 kával állítják össze az iskola alaprajzát. Igen érdekes és tanul-
 ságos beszélgetést lehet ilyenkor fűzni a rajzhoz. E célból az
 alaprajzon minden tanuló megjelölheti a helyét az iskolában.
 Már most a következő kérdéseket teheti a tanító: Hány méter-
 nyire van X. Y. helye az iskolafal keleti vagy nyugoti
 felétől? Hány centiméternyire az alaprajzon? Milyen világtáj
 felé ül X. a kályhától, az ajtótól, a katedrától? Melyik uton
 mégy az ajtótól a helyedig? Hány lépés hosszú ez az út? Hány
 méter? Hány centiméter ez az alaprajzon, stb.

Igy folytatja tovább a tanító a tájékozódási gyakorlatokat.
 Tantermünket melyik osztály határolja? Miféle világtáj felé
 esik tantermünk? X osztály, a folyosó, a lépcső? stb.

A földabrosz A tanterem és az egész iskola alaprajzáról rávezeti a ta-
 ismerte- nitó a tanulót a lakóhely rajzára; innen pedig a földabrosz is-
 tése, mertetésére. A földabroszon utaztatási modorban terjeszkedik ki
 a haza különböző vidékeinek ismertetésére. Még pedig akképen,

*) Ruseh. Methodik d. geograf. Unterrichts.

hogyminden egyes tanuló a saját térképét nézve, a tanító egyet fölshölít közölök, a ki a tanító vezetése mellett maga utazik a térképen az egyes vidékek megismerése céljából. Persze a nagy fali térkép előtt a tanító áll és ott ő is mindenütt mutatja, a merre a tanuló halad és segíti a tanulót ott, a hol annak szükségét látja. A tanítás végső célja pedig az, hogy a haza bármely pontjáról indíttassék el a tanuló földabroszon, vagy képzeletben, mindenképen és minden irányban tudja magát tájékozni.

Nagyban elősegítik a földrajz tanítását a kirándulások, a térképrajzok és az összefoglalások. A gimnaziumi „Utasítások” is figyelmeztetik a tanárt, hogy a mit az iskolában a földkép segítségével nem lehet megértetni, azt a szabadban, egy-két kirándulást tervezve a város határába, lehet világosabbá tenni. A mezőn, réten, erdőben nemcsak a világtájak szerinti tájékozódást gyakoroltathatja be a tanító, hanem a kompaszt, barometert s egyéb eszközt is magával vihet és megmutathatja ez eszközöknek használatát; egy-egy árok, völgyelés, talán forrás, patak, halom, domb vagy talán hegy, viszont az orográfiai és hidrográfiai fogalmak felvilágosítására szolgálhat.

A térképrajzoltatásnál szigorúan ügyelni kell arra, hogy ez a munka túlterhelésre ne vezessen. Népiskolákban nem szabad hegységeket, politikai határokat, országokat és világrészeket rajzoltatni, hanem csupán egyes folyóirányt, folyamokat, utvonalekat, egyes megyéket rajzolhatnak a tanulók. A színes térképrajzoltatás egyáltalában nem való a népiskolába, de a középiskola alsó fokán sem. A tanítónak a táblán mintákat kell előrajzolni.

Minden földrajzi egység befejezése után a tanultakat össze kell foglalni, hogy maradandó nyomot hagyjon a gyermek lelkében.

b) Történelem.

A történettanítás célja, hogy nemzetünk ezer esztendő múltjának és küzdelmeinek s az eseményekben és nagy történeti alakokban megnyilatkozó nemzeti erényeknek megismeretetésével felébressze, ápolja és nemesítse a nemzeti önértetet, a hazaszeretetet és király iránt való hűséget. A tanításnak ép oly mértékben kell hatni a szívre, mint az értelemre, hogy a tanuló a múlt ismeretéből ne csak okuljon, hanem lelkesedést és erkölcsi nemesedést is merítsen.

Tananyag. Így szól az új népiskolai tanterv! E magasztos cél elérésére már a harmadik osztálytól kezdve kell oly olvasmányokkal foglalkozni, a melyek előkészítik a történet tanítását. E végből a harmadik osztályban Priskus-Rhetor nyomán a hun monda-körből, azután a magyar monda-körből kell olvasmány-szemelvényeket összeállítani, hogy a tanulók a *magyar pogány-korról* némi fogalmat szerezhessenek. Azután Szent Gellért, Szent István, Szent Lászlóhoz fűzött legendákat kell olvastatni, hogy Magyarországon a *kereszténység megalapításáról* tanulhassanak a gyermekek. Ehhez kell fűzni azután a *tatárjárást*, a melyről olvasva, szépen fejtheti ki a tanító, hogy csak a keresztény vallás birta a magyarokat arra, hogy a tatároknak nem hódoltak meg, inkább martiromságot szenvedtek. Így haladva az olvasmány alapján, mire a tanulók a népiskola V-ik osztályába foljutnak, az Árpád-ház történetét nagy vonásokban megismerhetik. Mindenütt természetesen a kis tanulók korukhoz mért történelmi költemények is olvashatók.

Az V. osztályban a történeti anyag az új tanterv szerint már nagyjaink alakjai körül csoportosítva, élénk képekbe foglalandó. A VI. osztályban pedig a történeti anyag inkább az események összefüggésének és az intézmények fejlődésének feltűntetésére szolgáljon. Mindkét osztályban hozzáfűződik a történet tanításához a polgári jogok és kötelességek tanítása.

Tört. olvas-
mányok. A történeti anyagnak ily módon való berendezése nem zárja ki azt, hogy a tanítás minden fokozatán az *olvasmány* szolgáljon alapul a történet tanításának. Sőt a mennyiben a tervbe vett történeti szemléltető képekhez fognak az olvasmányok fűződni, nagyon megkönnyíti a történettanítást az olvasmány alapján való tárgyalás. Sokkal inkább bevésődik a 10—11 éves gyermek-lelkébe az, a mit tanítójával közösen olvasott és a mely olvasmány tartalmáról behatóan beszélgettek, mintha bármily elemi módon is adja elő a tanító a megtanulandó történeti anyagot.

Hiszen a középiskola alsó osztályaiban is, a melyek tehát a tanulók korát tekintve, — megfelelnek a népiskola V—VI. osztályának, olvasmány alapján vezetik be a gyermeket a történet tanításába. A középiskolai tanterv ugyanis a történeti tanítást megelőzőleg, első sorban a növendékek érdekének s felfogásának megfelelő oly történelmi olvasmányok tárgyalását követeli, melyek eleven, részletes, némikép a korbéli források eredeti hangulatát visszatükröző előadással, a múlt élénk reprodukcióját

elősegíthetik. Tárgyukat ez olvasmányok főképen nemzeti életünknek azon korszakából vehetik, melyeket a monda és legenda, a naiv epika s annak tartalmából merítő történetírás uralkodó voltával jellemezhetni. (Gimn. Utasítások.)

A népiskolák részére bátran lehetne egy külön történelmi olvasókönyvet szerkeszteni, a melybe nagy íróinktól historiai rendben a történelmi költeményeket is föl lehetne venni. A történelmi olvasmányokban Magyarország történetének kell a középpontnak lenni, a mely körül a vele kisebb-nagyobb összeköttetésben levő világtörténeti anyagnak kell csoportosulni.

A történelmi olvasmányok tárgyalásánál igyekezzék a tanító egyszerű, de lelkes szavakkal ott, a hol szükséges, az olvasmány anyagát kibővíteni. Az olvasmányok összefoglalásánál különösen ügyeljen a tanító az események összefüggésének és az intézmények fejlődésének feltüntetésére.

A beszéd- és az értelemgyakorlatokkal kapcsolatban, az olvasmányok alapján és a földrajzi anyaggal összefüggésben a polgári jogok és kötelességek taníttassanak a polgári jogok és kötelességek. Tehát ne szerepeljen az alkotmánytan tanítása önálló tantárgyképpen, hanem a második osztálytól kezdve a szülői házról tanultakkal kapcsolatban főleg az olvasmányok alapján bővíttessék fokozatosan a tanulók ebbeli ismerete.

Azt hiszem, fölösleges megemlítenem, hogy a történelem tanításánál sűrűn kell használni a tanítónak a térképet és a szemléltető képeket. A fővárosban (és a vidéken, ott a hol van) el kell vezetni a tanulókat a muzeumokba, képtárakba; hogy megismerhessék legalább főbb vonásokban a régiséggyűjteményeket és a nemzet nagyjainak, hőseinek arcképét. Föl kell kelteni a népiskolai tanulóknak a régiségek iránt az érdeklődést, hogy azok, a kik a népiskolából kikerülve, tanulmányaikat tovább nem folytatják, mezei munkájuk közepette ne dobjanak el maguktól sokszor értékes kincseket, hanem tanulják meg azokat megbecsülni.

7. Természettudományi tárgyak.

Természettan. — Természettan.

A természettan és természettani alapismereteket szintén az olvasmány alapján a beszéd- és az értelemgyakorlatok és főképen szemlélet útján kell a népiskolai tanulónak megszerezni. A fősúlyt itt arra kell helyezni, hogy lehetőleg mindent

saját szemével tanuljon meg a gyermek látni. A tanítónak e tárgyak tanításánál oda kell törekedni, hogy a serdülő gyermekben az élénk megfigyelő képességet kifejléssze. A természettudományokból csak az hagy mély nyomot a gyermek lelkében, a mit saját szemeivel láthat, a mit kezével szétszedhet és a mit

Módszer. így összehasonlítás és különbség útján tisztán felfog. Ha egy nő-
I. Növény-
tan. vényről tanít a tanító, adja a gyermek kezébe azt a növényt és engedje meg, hogy a gyermek a tanító vezetése mellett részeire szétszedhesse. Mondja el először maga a tanuló, a tanító kérdéseire felelve, mi mindent lát azon a növényen? A tanító egészítse ki a tanuló hiányos ismereteit. Természetes, hogy minden egyes tanuló hozhat magával az iskolába ily növényt és így mindegyik a saját példányán tanulhat. Nagyon előmozdítja a helyes megfigyelést az, ha ahhoz szoktatja a tanító a növendékeit, hogy bármily kezdetleges vonásokkal is rajzolják le a növény főbb részeit. A tanító akként segít a kis tanulók ügyetlenségén, hogy maga is lerajzolja a növény főbb részeit a táblára.

Ha egy kis egész betegezett a tanító, akkor összefüggően elmondhatja többször a tanulókkal a tanultakat és nagyon ügyel arra, hogy a növény leírásában a sorrendet megtartsák és a növényt jellemző vonásokat kiemeljék. Miután már jól megismerték a növényt, akkor beszélgetés útján megtanítja a tanulókat arra, hogy miféle hasznát vesszük a növénynek akár a gazdaságban, akár a kereskedelembe, sőt kiemelhetjük szépségét is. Megkérdezhetjük, hogy van-e esetleg szerepe valamely mesében, mondában stb. A tanítónak a természetrajz tanításánál sohasem szabad felednie, hogy e tantárgy kellő vezetés mellett kiválóan fejleszti a tanuló értelmét.

A növények elnevezésénél sohase használjon a tanító idegen nevet, hanem igyekezzék a nép nyelvén élő nevet használni. Ne sokféle növényről tanítson, hanem a növényeknek csak egy pár főbb képviselőjéről.

Kirándulás. Valamint a földrajz jó tanításához, úgy a természetrajz helyes irányú oktatásához föltétlenül szükséges a gyakori kirándulás. Fővárosban valósággal bünszámba megy, ha a tanító nem vezeti el növendékeit a botanikus-kertbe. Növények gyűjtése, szárítás és préselés céljából ebbe a korba nem valók, de középiskolai tanulóknál sincs sok értelme.

II. Állattan. Jóval nehezebb az állatokról való tanítás. Növényeknél elegendő a hazai növények ismerete. Az állatokról már ezt nem mondhatjuk. A növényeket a tanuló részeire bonthatja. Az állat-

világból csupán a rovarok, lepkék tanításánál lehetne kivételképpen ily eljárást követni. Éppen ezért fölötté fontos, hogy az állatok közönségesebb fajai kitömött példányokban lehetőleg minden elemi iskola szertárában megtalálhatók legyenek. Mint-hogy pedig népiskolákban a jelenlegi viszonyok között fedezeti nehézségek miatt alig lehet ily felszerelést találni, minden-esetre gondoskodni kell arról, hogy a legjobb szemléltető képeket szerezzék be az elemi iskolák.

Az állatok tanításánál is önmunkásságra kell szoktatni a tanulókat. A tanító kérdéseivel vezesse a tanulót, de azért mindent a tanuló lásson meg és vegyen észre. Mondjon el a tanuló mindent, a mit látott, hallott az állatról; a tanító pedig foglalja azokat rendszerbe. Persze az ily tanítás nagy ügyességet és gyakorlottságot tételez föl. Könyvnélkül természetrajzot kisTermészet-gyermekeknek nem szabad feladni semmit, hanem a népiskolai,rajzi elbeszélések, könyvtárakat kell akként szervezni, hogy a gyermekek felfogásához mért érdekes kis természetrajzi elbeszélések legyenek a könyvtárban. Ezeket elolvastatja a tanító növendékeivel és közösen megbeszéli velök azok tartalmát.

Az ásványok tanításánál is az ásványok szemléltető tár-III. Ásvány-gyűlésára kell ügyelni. tan.

Az oktatás célja a népiskolában kicsinyben ugyanaz, a mi a középiskolában, t. i., hogy az ásványokat, melyek a föld alkotásához nagyban hozzájárultak, vagy az életben szerepelnek, főleg azon állapotban ismertesse meg, a melyben velök leginkább találkozunk. A tanító a tanítás kezdetekor beviszi az osztályba az ásványt, természetesen annak legjellemzőbb példányát és kérdéseivel megvilágítja az ásvány részeit és annak szerepét az iparban, a kereskedelemben. Főszlyt a természetrajzban a hazai növényekre, állatokra és ásványokra kell fordítani.

A természetrajz tanításánál sohse felejtse el a tanító, hogy a tanítás egyik főcélja a kis gyermek szeretetét a nagy természet iránt felkelteni. A jó tanítástól függ, hogy a gyermek később az életben kimélje a növényeket és megvédje az állatokat.

A természettan tanítása a népiskolában a gyermek tapasztalatai körébe eső természeti tüneményekre szoríttassék és lehetőleg a fizikai földrajz mintájára taníttassék. Ott, a hol kísérletezni kell, föltétlenül be kell mutatni a kísérletet. A tanításnál igyekezni kell mindenütt az ok és okozati összefüggést világo-IV. Termé-szettan.

san feltüntetni és a természeti törvényeket egyszerű nyelven megértetni a tanulókkal.

A középisk. Utas. a természettan tanításáról. A középiskolai „Utasítások“ e tekintetben is megszívlelésre méltó tanácsokat adnak. Habár kétséget nem szenved — így szólnak az „Utasítások“ — hogy a természettani tanítás egyik feladata a reális ismeretek megszerzése, ennél mégis kiválóbb feladata a *helyes gondolkozás fejlesztése*. Ebből következik, hogy nem az a fontosabb, hogy a fizikának minél több anyaga vétessék tárgyalás alá, hanem, hogy a tárgyalt anyag alaposan megértessék, mert csak a kellően átértett részek mozdítják elő valóban a gondolkodást. A természettani tanítás egyik további feladata a tanulónak bevezető utmutatást nyújtani a jelentkező tünemények helyes megfigyelésére; e feladat is annál sikeresebben oldható meg, minél jobban megértették a tanulók a tárgyalt anyagot. Részletek bő fejtegetésével tehát a tananyagot szaporítani merőben szükségtelen és helytelen.

Népiskolában tehát annál inkább kell, hogy a gondolkozás fejlesztése legyen a fizikai tanítás célja. Nem szabad elvontan egyáltalában semmiféle természeti tüneményt magyarázni. Az pedig bővebb fejtegetésre nem szorul, hogy a tanító tanítását minden ponton alkalmazza a közéletre: a házi, gazdasági, kézműipar, gyári s gépészeti ismeretekre, valamint a népközt uralkodó babonák kiirtására. (Régi népisk. Tant.)

8. Művészeti tárgyak.

Ének. — Rajz.

Ének. Cél. Az új tanterv szerint az énektanítás célja, hogy fölébressze és ápolja a zenei érzéket; gyakorolja a hallást, fejlessze az ütemérzéket; járuljon hozzá a kedély műveléséhez s legyen hathatós eszköze a vallásos és hazafias érzület ápolásának.

A kedély művelését, a vallásos és hazafias érzés ápolását a *népiskolában* sokkal fontosabbnak tartom, mint a zenei- és ütemérzék felébbresztését vagy a hallás gyakorlását. Éppen ezért a tanítónak nem szabad drága idejét a hangjegyek megtanítására és azok szerint való éneklésre pazarolnia, hanem minél több hazafias, lelkesítő dalt kell a tanulókkal elsajátíttatnia. Ezzel nem állítom azt, hogy a hangjegyek tanítása egyáltalában kiküszöbölendő a népiskolai oktatás köréből. Csupán szűk korlátok közé óhajtom azt szorítani. Oly sokféle betanulni valója van a fejlődő gyermeknek, hogy valóban meggondolandó, hogy

miféle terheket rakunk gyöngé agyára. Tudnivaló, hogy éppen ez a kor az, midőn a legtöbb új képzet nyomul a gyermek lelkébe; nagyon vigyázni kell, hogy ki ne szorítsa a kevésbé szükséges képzetcsoporthoz az igazán fontos képzeteket.

Arra kell tehát törekedni, hogy az énektanítás ne legyen teher a gyermeknek, hanem üdülés a fáradságos szellemi munka után. Igen szépen összekapcsolható azért az éneklés a többi tárgyakkal különösen a beszéd- és értelemgyakorlatokkal és a történelem tanításával.

Az ének kapcsolatban a többi tantárgyakkal.

Említettem, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítására felvehető olyan versikék betanultatása, a melyeket legelső íróink irtak. Ezek között bizonyára lesznek nagy számmal zenésített versikék, a melyeket örömmel fognak énekelni a kis gyermekek. A történelemmel kapcsolatban egész sereg dal áll rendelkezésre. Szépen állította ezt össze, a Népt. XXXII. évf. 36. számában egy buzgó tanító: „Ha Szent Istvánról tanítunk, énekeltezzük el a gyermekekkel a régi szomorú dalt: „Hol vagy magyarok tündöklő csillaga, ki voltál valaha országunk istápjá. Hol vagy István király, téged magyar kíván . . .“ III. Endre nemesi felkelést szervez; most beválik az *inszurgentsek* indulója: „Szittyá vitézek a harczi riadalma ne rettegessen benneteket . . .“ A törökökkel való százados küzdelmek tanulásánál beillik a következő induló: „Harsog a trombita, riadoz a kürt, puska ropog, kard csörög, bomba, ágyú menydörög. Mit késünk tehát, lóra vitéz ezerek! Harcópalmát a hadak fergegei közt nyerek! Győzni tanult karom ontja rakásra a *török* tömött sorát, öldökölve táborát.“ A Rákócziak történeténél be lehetne tanítani néhány kurucnótát, pl. „Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi! Magyar vitézek nemes vezéri; hová lettek, hova mentek válogatott vitézi?“ Az 1848-iki szabadságharcz történetét sem volna szabad megéneklés nélkül hagyni. Itt van pl. Klapka indulója: „Föl, föl vitézek a csatára, a szent szabadság oltalmára . . .“ Ide sorolhatók még: „Kossuth Lajos azt izente . . .“ „*Ezer esztendeje* annak . . .“ „*Talpra magyar!*“ „Kinek magyar *nemzeti-őr* a neve . . .“ Végül pedig a hazai történelem befejezése alkalmával szólaljon meg imaszerű nemzeti himnuszunk: „Isten áldd meg a magyart!“ . . .

Történelmi tárgyú dalok sorozata.

Rajz.

Ha megfigyeljük a 4—5 éves kis gyermeket, azt tapasztaljuk, hogy a leghőbb vágya egy ceruzát meg egy lap papírt kaparítani, hogy emberi és állati alakokat rajzolgasson. Bármily egyszerű és tökéletlen is a gyermek rajza, mégis rendszeren

megfelel annak, a mit a gyermek tulajdonképen ahhoz fűz. *) Az embert függélyes, az állatot vízszintes irányban rajzolja, a végtagok számát is körülbelül eltalálja. Most iskolába jó a gyermek és nemhogy a természetes alapra helyezkednék az iskola, hanem vonalak húzogatóásával tölti el a tanuló idejét és mire megnő, ritkán tud egy igazi egyenes vonalat húzni. Miért nem követik a rajztanításban a természet rendjét? Testeken kell a gyermek szemét gyakorolni és testeken kell a rajztanítást megkezdeni. Hiszen a rajztanítás célja a szemnek és a kéznek gyakorlása, a forma- és a szépérzék felébresztése.

Rendesen egyenes vonalak rajzolgatásával kezdődik ; rajztanítás a legtöbb helyen, elég helytelenül pontozott rajzfüzetekben és lassankint egészítik ki e vonalakat egyes ábrákká ; a melyeket a legjobb esetben a tanító közös tanítás mellett rajzol a táblára, de legtöbbször kész minta után rajzol a tanuló. Talán magyarázat is egyet-mást a tanító a rajz elkészítésének módjáról, a mely a tanuló egyik fülén bemegegy, a másikon pedig gyorsan kiszalad, mert a tanuló a magyarázatnak semmi hasznát nem látja, hiszen ott van a táblán a minta és ő minden magyarázat nélkül, úgy a hogy tudja, utána rajzolja. Nincs az a tantárgy, a melynél oly kevésbé vennék igénybe a tanuló önmunkásságát, megfigyelő képességét, mint a jelenlegi rajztanításnál. A megfigyelés a rajztanítás alapja, a mely nélkül gépies munkává törpül e kiváló nevelő hatással bíró tantárgy. Az igazi rajzoktatás testekből indul ki. **)

*) Herbert—Spencer : A nevelés ; németre ford. Schultze F. (Schiller : Handb. d. prakt. Paed. 590. l.) — **) Schiller : Handb. d. prakt. Paed. 591. l.

TARTALOM.

	Lap		Lap
Előszó	III—IV.	Kérdező-mód	17
A tanító	3—15	A tanítási cél kijelölése	18
A tanítói pálya	5	Appercepicio	18
A tanító helyzete a társadalomban	5	A tanítási fokozatok	19
A tanító jelleme	6	A tanítás külső formája	19
A tanító felelőssége	6	A tanultak beemlézése	20
Rendre szoktatás	6	Ertelmes és gépies emlézés	20
Későnjárás	7	Házi feladat	20
Testtartás	8	Ismétlés	21
Mulasztási napló. Iskolakerülők	8	A tantárgyak kölcsönös vonatkozása	21—24
Tananyag-bejegyzés	8	A tantárgyak kölcs. vonatk. a gimn. Utasításokban	21
Tananyagkönyvminta	9	A koncentráció a népiskolában	23
Jelentések	9	A tanítás központja	23
A tankönyvek és tanszerek helye	9	A tantárgyak tanításának módjáról	24—36
Jeladás	10	1. Hit- és erkölcsstan	24
Osztályozás	10	Bibliai szemléltető képek	24
Büntetésnemek	11	2. Magyar nyelv	25—31
Megszégyenítés	11	a) Olvasás	25
A sarokba állítás	12	A m. nyelvi oktatás hármas feladata	25
Kiutasítás	12	Irva-olvasás	25
Bezárás	12	Gépies- és értelmes olvasás	25
Büntetési feladat	12	Az olvasmány tárgyalása	26
Testi fenyítők	13	Az olv. tárgyalásának módja	27
A büntetés végrehajtása	13	Nyelvi és tárgyi fejtegetés	27
Az igazgató	14—15	Minta az olv. tárgyalására	28
Az igazgatót jellemző tulajdonságok	14	A tartalom elmondása	29
A kollegákkal való érintkezés módja	14	Az olv. formája	30
Az igazgató feladata	14	A költemények beemlézése	30
Hospitálás	14	b) Nyelvtan	31
A hosp. eredménye és a tananyagkönyvek láttamozása	15	A régi népisk. tanterv a m. nyelvtan tanításáról	31
A konferenciák	15—16	A gimn. Utasítások a magyar nyelv tanításáról a kezdő fokon	31
Módszeres konferenciák	15	A nyelvtan tanítása a népiskolában	31
Metodikai és didaktikai előadások	16	Példamondatok kikeresése	32
Tanulók előmenetele. Magavi-selet. Osztályismétlés	16	Mondatelemző kérdések be- gyakorlása	32
A tanítás technikájáról és módjáról	17—21	Példa a mondatelemző kérdések begyakorlására	33
Közös tanítás	17	Összefoglalás	35
A tanuló helye a tanítás közben	17		

	Lap		Lap
Az összetett mondatok, Fő- és mellékmondat	36	A gimn. Utas. a földrajz tanításáról	48
3. Írásbeli gyakorlatok és dolgozatjavítás	36—39	A népisk. földrajzi tanítás	48
Házi írásbeli feladat	36	A földabrosz ismertetése	48
A régi népisk. tanterv az írás és fogalmazás tanításáról	37	Kirándulások. Térképrajzok.	
Helyesírás	37	Összefoglalások	49
Gyakorlatjavítás	38	b) Történelem	49
Vizsga-írkák	39	Cél	49
4. Számítan	39—43	Tananyag	50
Cél	39	Tört. olvasmányok	50
Módszer	39	Tört. költemények	51
Tanítási fokozatok	40	Polg. jogok és kötelességek	51
A 11. megismertetése	40	Térkép és szemléltető képek	51
A számtan tanítása a középisk. tantervben és Utasításokban	41	7. Természettudományi tárgyak	51
A népiskolai számtantanítás anyaga összevetve a középiskola első osztályának anyagával	42	Természetrajz. Természettan	51
Mértan	43	Cél	51
5. Beszéd- és ért. gyak.	43—46	Módszer (I. Növénytan)	52
A régi népisk. tant. a b. és ért. gyak. tananyagáról	43	Kirándulás	52
A b. és ért. gyak. eddig divó módszere	43	II. Állattan	52
A tanítás anyaga és módja	44	Természetrajzi elbeszélések	53
6. Történeti tárgyak	46	III. Ásványtan	53
a) Földrajz	46	IV. Természettan	53
A haza megismertetése	46	A középisk. Utas. a természet-tan tanításáról	54
A földr. tanítás eredménye	47	8. Művészeti tárgyak	54—56
		Ének. Rajz	54
		Cél	54
		Az ének kapcsolatban a többi tantárgyakkal	55
		Történelmi tárgyú dalok sorozata	55
		Rajz	55

1940/41 588

